

Väestöliitto

Minna Säävälä

UUSSUOMALAINEN NAINEN ETSII PAIKKAANSA

**Venäläisten ja kosovonalbaanien
elämänpolut työssä ja kotona**

FEMAGE-projekti 2007

Väestöntutkimuslaitos • Katsauksia E 29/2007

Minna Säävälä

UUSSUOMALAINEN NAINEN ETSII PAIKKAANSA

Venäläisten ja kosovonalbaanien elämänpolut työssä ja kotona

Tutkimusraportti FEMAGE-projekti 2007

Väestöliitto

Väestöntutkimuslaitos • Katsauksia E 29/2007

Väestöliiton Väestöntutkimuslaitos

Kalevankatu 16 A, 1. krs.

PL 849

00101 Helsinki

(09) 228 050

www.vaestoliitto.fi

ISBN 978-951-9450-74-2 (nid.)

ISBN 978-951-9450-75-9 (PDF)

ISSN 1455-2191

Helsinki 2007

Sisällys

ALKUSANAT	5
1. JOHDANTO	7
2. INTEGRAATIO ELI KOTOUTUMINEN IHANTEENA JA PROSESSINA	11
3. TUTKIMUKSEN KÄYTÄNNÖN TOTEUTUS	13
3.1 Elämäntarinat tutkimuksen lähteinä	13
3.2 Haastattelut	14
3.3 Haastateltujen naisten tausta.....	15
4. MUUTTO ELÄMÄNTARINAN OSANA	19
4.1 Tarinoiden perusmallit.....	19
5. NAISTEN SOSIAALINEN ASEMA	25
5.1 Työssäkäynti ja työttömyys	25
6. TYÖMORAALI EI OLE SUOMALAISTEN YKSINOIKEUS.....	33
7. SOPEUTUMISTA SOSIAALISEEN LASKUUN.....	41
8. TYÖ, PERHE JA NAISTEN TOIMIJUUS	43
8.1 Työtä perheen hyväksi?.....	43
8.2. Päätöksiä ja voimanlähteitä.....	43
9. ETNISYYDEN MERKITYS UUSSUOMALAISTEN NAISTEN ELÄMÄSSÄ	47
9.1 Kosovonalbaanit suojelevat naiseutta	47
9.2 Venäläistaustaisten maahanmuuttajien etnisesti kirjava ryhmä	49
9.3 Monimuotoiset identiteetit.....	51
10. SYRJINTÄKOKEMUKSET	53
11. USKONTO	55
12. EHDOTUKSIA INTEGROITUMISEN EDISTÄMISEKSI	57
12.1 Työllistyminen ja työllisyyspolitiikka.....	57
12.2 Asenneilmapiiri.....	58
12.3 Kielenoppiminen	59
12.4 Kansalaisuus ja poliittiset oikeudet	60
12.5 Perhe	61
13. LOPUKSI.....	63
LÄHTEET	65

Alkusanat

Suomeen suuntautuu yhä enemmän maahanmuuttoa. Nykyisin tulijoita on vuosittain yli 10,000 henkeä enemmän kuin lähtijöitä. Kymmenen vuotta sitten Suomen siirtolaisuuden nettovoitto oli vain kolmannes nykyisestään. Maahanmuutosta onkin tulossa muutamassa vuodessa Suomen väestönkasvun tärkein osatekijä.

Mielenkiintoista on havaita, että kun 10 vuotta sitten Suomen ja muun EU:n välinen muutto oli tappiollista maallemme, nykyisin kolmannes muuttovoitostamme tulee nimenomaan EU-alueelta. Toki tähän vaikuttaa keskeisesti Viron EU-jäsenyys. Joka tapauksessa 2/3 muuttajistamme tulee EU-alueen ulkopuolelta. Käytännössä tämä merkitsee suomalaisille alan toimijoille lisääntyviä ammatillisia ja tutkimuksellisia haasteita.

Muualta muuttaneiden naisten oma ääni ei ole aiemmin kuulunut tarpeeksi selvästi maahanmuuttotutkimuksissa. Tässä tutkimuksessa annettiin Kosovosta ja Venäjältä muuttaneille naisille tilaa kertoa omin sanoin ja omaehtoisesti elämänpoluistaan ja tärkeiksi kokemistaan asioista. Erityisesti Kosovon pakolaisten elämästä on tietoa hyvin vähän. Tutkimuksellisesti kosvolaiset ovat kiinnostava ja tärkeä ryhmä, koska he kuuluvat kahteen erilaiseen kulttuuripiiriin: toisaalta Kosovo on Euroopan sydämessä, mutta uskonnoltaan he ovat maltillisia muslimeja.

Kosvolaiset ja venäläiset valittiin tutkimukseen mukaan vertailuryhmiksi myös siksi, että kummassakin kulttuurissa perhe on tärkeä voimavara.

Raportti kuuluu kaksivuotiseen, kahdeksan eurooppalaisen maan vertailevaan tutkimushankkeeseen Needs for female immigrants and their integration in ageing societies (FEMAGE). Hankkeessa tutkitaan maahanmuuttaneiden naisten kotoutumista ikääntyvässä yhteiskunnassa. Hanke kuuluu Euroopan unionin rahoittamaan 6. puiteohjelmaan. FEMAGE:n koordinaattorina toimii Prof.Dr. Charlotte Höhn (Bundesinstitut für Bevölkerungsforschung, Wiesbaden, Saksa). Elämäkerrallisten haastatteluiden koordinaattorina on toiminut tohtori Attila Melegh Unkarin tilastokeskuksesta.

Kiitän FT Minna Säävälää vaativasta ja tuloksekkaasta työstä: koska kyse on kansainvälisestä tutkimushankkeesta, ovat kansainvälinen yhteistyö, käytännön kenttätöön organisointi ja tietysti varsinainen tulosten raportointi muodostaneet vaativan kokonaisuuden. Minnan lujassa otteessa asiat ovat edenneet todella hallitusti ja tuloksekkaasti. Yhteistyö Attila Meleghein kanssa on ollut hedelmällistä: hänen kauttaan Väestöntutkimuslaitokselle on auennut uusia kvalitatiivisen tutkimuksen polkuja, joiden hedelmää tämäkin tutkimus on.

Hankkeen kotimaisina tutkimusapulaisina ovat toimineet fil.yo. Päivi Rönkkö ja Aurora Këveshi, sekä harjoittelijana opiskelija Ilona Sljonskaja. He haastattelivat osan naisista, sekä litteroivat ja käänsivät albanian- sekä venäjänkielisiä haastatteluja.

Suunnittelija Arja Haikara Venäjän ja Itä-Euroopan Instituutista, projektikoordinaattori Terhi Joensuu Suomen Pakolaisavusta, diakoni Heli Mattila Herttoniemen seurakunnasta, toimittaja Katri Merikallio Suomen Kuvalehdestä ja johtaja Anita Novitsky päiväkoti Kalinkasta vaikuttivat keskeisesti hankkeen käytännön osan onnistumiseen.

Julkaisun saattamisessa painokuntoon auttoivat suuresti Väestöntutkimuslaitoksen assistentti Stina Fågel, julkaisusihteeri Mika Takoja sekä informaatikko Ulla-Maija Mattila. Stina hioi kieliasua, Mika hoiti taittotyön ja Ulla-Maija auttoi tiedonhankinnassa ja kirjallisuuden hankkimisessa.

Esitän kaikille edellä mainituille lämpimät kiitokseni. Suuri kiitos kuuluu erityisesti haastatelluille, jotka olivat valmiita jakamaan kokemuksiaan ja toiveitaan meidän kaikkien käyttöön. Huomisen suomalaisten asia on meidän kaikkien yhteinen.

Helsinki 24.8.2007

Ismo Söderling
Johtaja
Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitos

1 Johdanto

Maahanmuutto auttaa pitämään yllä ikääntyvän yhteiskunnan elinvoimaisuutta. Hallituksen uudessa maahanmuuttopoliittisessa ohjelmassa (Työministeriö 2006) korostetaan aktiivista työperäisen maahanmuuton tukemista tulevina vuosina. Maahan muuttavat ihmiset eivät kuitenkaan ole vain työvoimaa yhteiskuntamme ja talouselämämme tarpeisiin, vaan heillä on muuttoon omat syynsä ja omat tarpeensa uudessa maassa. Mitä muuttajat odottavat uudelta elämältään? Millaisia voimavaroja, ongelmia ja tarpeita heillä on?

Naismaahanmuuttajat ovat alttiita joutumaan seksuaalisuuteen, lisääntymiseen ja perheeseen liittyvien roolien ja odotusten ristipaineeseen. Siirtolaisuus on itsessään sukupuolittunutta ja muuttamisen syyt usein perheen uusintamiseen tai seksuaalisuuteen liittyviä: naisia muuttaa seksityöläisiksi tai lastenhoitajiksi, he solmivat avioliittoja vierasmaalaisten kanssa tai he jäävät kotimaahan pitämään pystyssä perhettä kun miehet lähtevät siirtolaisiksi. Kun kokonaiset perhekunnat muuttavat, naisilta voidaan odottaa perinteiseksi miellettyä käytöstä tai eristäytymistä uudesta yhteiskunnasta. Siirtolaisuus muuttaa sekä miehiin että naisiin kohdistuvia odotuksia, koska yhteiskunnissa ja kulttuureissa sukupuolijärjestelmät poikkeavat toisistaan. Mahdollisuudet olla nainen totutulla tavalla voivat muuttua ja heijastua naisten sopeutumisessa uuteen asuinmaahan. Muutto uuteen sosiokulttuuriseen ympäristöön voi vahvistaa miesten etuoikeutettua asemaa, mutta toisaalta se voi mahdollistaa aiemman sukupuolijärjestelmän kyseenalaistamisen. Luoko muutto Suomeen mahdollisuuksia uhmata vallitsevaa sukupuolihegemoniaa, pitääkö se yllä kilpailevia käsityksiä naisena ja miehenä elämisestä ja välittääkö muuttoliike uusia näkemyksiä yli kansallisten rajojen? (Mahler ja Pessar 2006, 42.)

Vaikka muualta Suomeen muuttaneet naiset tulevat monenlaisista kulttuureista ja yhteiskunnista, heitä kaikkia yhdistää se, että he joutuvat asemoimaan naiseutensa ja naisen roolinsa suhteessa suomalaiseen naiseuteen. Moni maahanmuuttajanaainen on kasvanut kulttuuriympäristössä, jossa sukupuoliroolit perheessä ja yhteiskunnassa määrittyvät toisin kuin suomalaisessa arjessa. Miten heidän elämänsä järjestyy Suomessa, jossa naisilla on näkyvä asema yhteiskunnassa ja naisten odotetaan osallistuvan perheen elättämiseen? Millaisia haasteita muualta maahan muuttaneet naiset kohtaavat Suomessa? Mitkä tekijät heidän omasta mielestään edistävät heidän integroitumistaan, mitkä estävät sitä?

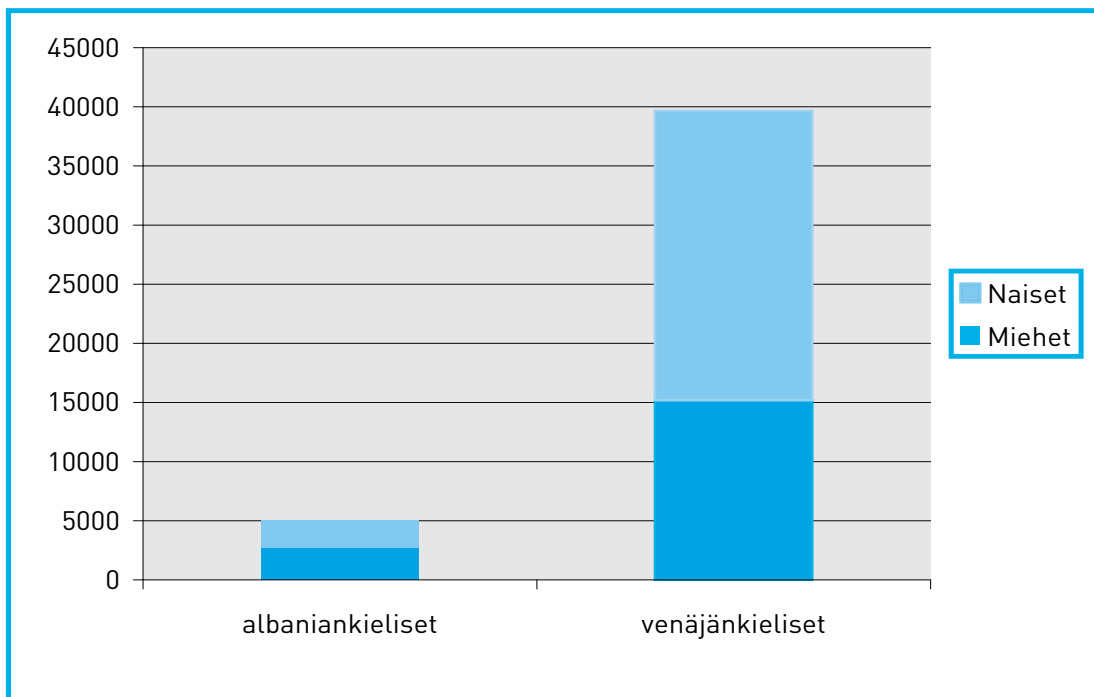
Tämä Suomessa toteutettu kaksivuotinen tutkimus- ja kehittämishanke on osa kahdeksan EU-maan vertailevaa hanketta nimeltä *Needs for female immigrants and their integration in ageing societies* (lyhenne FEMAGE). Se tarkastelee maahanmuuttajanaisten integroitumista uuteen yhteiskuntaan ja muotoilee käytännön politiikkaehdotuksia tutkimuksen pohjalta. Hanke rahoitetaan Euroopan komission 6. puiteohjelman kautta ja Suomessa projektin toteuttamisesta vastaa Väestöliiton Väestöntutkimuslaitos. Hankkeessa tehdään elämäkerrallinen haastattelututkimus, tilastollinen analyysi aiemmin kerätystä maahanmuuttaja-asenteita käsittelevästä

kyselyaineistosta sekä maahanmuuttokysymysten kanssa toimivien tahojen ryhmähaastattelu. Tavoitteena on lisätä tietoa muualta maahan muuttaneiden naisten näkemyksistä ja elämäntarinoista, selvittää niitä toimia, joilla lisättäisiin maahan muuttaneiden ja kantaväestön vuorovaikutusta sekä kehittää suosituksia poliittiseen päätöksentekoon ja viranomaistyöhön.

Tämä raportti käsittelee haastattelututkimusta, joka oli FEMAGE-hankkeen ensimmäinen osio. Haastattelututkimuksen lähtökohtana oli elämäkertahaastattelujen avulla kuulla naisten omia näkemyksiä, kokemuksia ja toiveita Suomeen sopeutumisesta. Mitkä tekijät nousevat keskeisiksi heidän elämänvalintojaan selittäviksi tekijöiksi heidän omasta mielestään ja tutkijan näkökulmasta? Miten erilaisista kulttuuri- ja sosiaalitaustoista tulevien naisten sopeutuminen poikkeaa toisistaan? Voidaanko maahanmuuttajanaisista puhua yhtenäisenä joukkona samankaltaisine ongelmineen? Tutkimuksen päämäärät ovat käytännönläheisiä: lisätä tietoutta sukupuolen vaikutuksesta maahanmuuttajien kotoutumisessa ja edistää maahanmuuttajanaisten tarpeisiin vastaavien palvelujen tuottamista.

Kussakin maassa tutkittiin kahta maahanmuuttajaryhmää. Suomessa nämä ovat venäläistaustaiset sekä kosovonalbaani-taustaiset naiset. Venäjänkieliset ovat Suomen suurin maahanmuuttajaryhmä, jossa naiset ovat enemmistönä (ks. kuvio 1). Venäläistaustaisista suurin osa on tullut joko paluumuuttajina tai heidän perheenjäseninään tai avioliiton kautta. Kosovonalbaanit ovat pakolaismaahanmuuttajia, jotka ovat saapuneet pääasiassa perheittäin. Suomessa asuvista kosovonalbaaneista noin puolet on naisia ja suurin osa on taustaltaan muslimeja.

Kuvio 1. Suomessa asuvat äidinkieltään venäjän- ja albaniankieliset sukupuolen mukaan vuonna 2005. Lähde: Tilastokeskus, väestötilastot 2007.

Kosovonalbaanit tulevat Kosovon maakunnasta, nykyisestä Serbian valtiosta. He ovat maakunnassaan enemmistönä: 80–90 prosenttia Kosovon asukkaista on albaaneja. Poliittisen vainon ja vuonna 1999 käydyin sodan vuoksi noin miljoona kosovolaista joutui lähtemään pakolaisiksi. Noin neljännesmiljoona kosovolaista eli *kosovaria*¹ asuu yhä muualla, etupäässä Euroopan maissa. Suomessa heitä on noin 5 000.

Suomessa oli vuonna 2005 lähes 40 000 venäjää äidinkielenään puhuvaa henkilöä. Inkeriläisten ja suomalaisten paluumuutto entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen vuodesta 1990 lähtien on kasvattanut voimakkaasti venäjänkielisten määrää maassa. Paluumuuttajien ja heidän perheenjäsentensä lisäksi on Suomeen tullut runsaasti venäjänkielisiä tai venäläisiä naisia näiden naitua suomalaisen miehen. Vuonna 2001 tehdyssä kyselytutkimuksessa 58 prosenttia Suomessa asuvista venäläisnaisista eli avo- tai avioliitossa Suomen kansalaisen kanssa (Liebkind ym. 2004, 182).

¹ Kosovariksi kutsutaan Kosovon maakunnan asukkaita, riippumatta heidän kielellisestä, uskonnollisesta tai etnisestä taustastaan. Lähes kaikki Suomessa asuvat kosovarit ovat albaaneja ja siksi käytän tässä raportissa kosovar-nimitystä synonyyminä kosovonalbaanille.

2 Integraatio eli kotoutuminen ihanteena ja prosessina

Integraatiolla tarkoitetaan sosiaalitieteissä maahanmuuttajan kykyä toimia vastaanottavan yhteiskunnan täysivaltaisena jäsenenä säilyttäen samanaikaisesti omaan taustaansa liittyvän kulttuurisen identiteetin. Vierasperäisellä integraation käsitteellä viitataan yleisesti siihen, että jokin erillinen eheytyy tai muuttuu yhtenäiseksi. Kun kyseessä eivät ole esimerkiksi valtiot vaan ihmiset ja ihmisjoukot, sanalla voidaan viitata kahden erillisen sosiokulttuurisen väestönosan tai yksilön identiteetin eri puolien onnistuneeseen yhteensulautumiseen: miten kahdesta syntyy yksi uusi.

Suomen kotouttamislaissa vuodelta 1999 (493/1999) *kotoutumisella* tarkoitetaan ”maahanmuuttajan yksilöllistä kehitystä tavoitteena osallistua työelämään ja yhteiskunnan toimintaan samalla omaa kieltään ja kulttuuriaan säilyttäen”. Työelämään osallistuminen on määritelmässä keskeisellä sijalla. Esimerkiksi kotiäitiyden mahdollisuutta ei oikeastaan oteta laissa edes huomioon. Tästä työelämäkeskeisyydestä johtuen myös lapset ja vanhukset sekä muut erityisryhmät ovat jääneet kotouttamistoimissa toissijaisiksi. Laissa oletetaan, että miesten ja naisten suhteet toimivat individualismin periaatteiden ja kahden perheen elättäjän mallin mukaan. Perhettä ei kokonaisuutena näy, vaikka monille maahanmuuttajille perhe ja suku ovat kaiken olemisen lähtökohta ja päämäärä.

Kotouttamislain sanamuodot ja henki heijastelevat kuulua J. W. Berryn sosiaalipsykologista akkulturaation nelikenttämallia (ks. esim. Liebkind 1994). Siinä integraatio kuvastaa yksilön toivottavinta ja onnistuneina akkulturaatiovaihtoehtoa, jossa henkilö kykenee elämään uudessa yhteiskunnassa täysivaltaisena ja aktiivisena jäsenenä kuitenkin säilyttäen oman kielensä ja/tai kulttuuri-identiteettinsä. Sosiaalipsykologinen tutkimus näyttää tukevan alun perin Berryn esittämää väitettä, että integraatio johtaa parempaa psyykkiseen hyvinvointiin ja sopeutumiseen kuin vaikkapa assimilaatio, eli sulautuminen uuteen kulttuuriin ja aiemman kulttuuri-identiteetin hylkääminen tai väheksyminen, tai eristäytyminen omaan etniseen/kulttuuriseen ryhmään (ks. esim. Liebkind 1994).

Integraatiosta on tullut sekä kuvaileva että normatiivinen käsite, joka kertoo miten asioiden pitäisi olla. Onnistuneen integraation sävyttämä yhteiskunta olisi monikulttuurinen ympäristö, jossa viranomaiset, poliittiset päättäjät ja kantaväestö loisivat maahan muuttaneelle mahdollisuuden sekä toimia uudessa yhteiskunnassa että aktiivisesti pitää yllä omaa erityisyyttään. Monikulttuurisen ja liberaalin hyvinvointiyhteiskunnan käsitettä ja siihen sisältyviä ristiriitaisia oletuksia on tosin myös kritisoitu (ks. esim. Li 2003; Puuronen 2004).

Yksilön integroitumisen astetta yhteiskunnassa voidaan mitata eri tavoin: voidaan tarkastella yksilön taloudellista integroitumista (tulonhankkimista ja työnsaantia), sosiaalista integroitumista (kielitaitoa ja kontakteja kantaväestöön ja omaan ryhmään, syrjäytymisriskiä), etnistä identifiointumista omaan taustaan vs. maan kantaväestöön tai psyykkistä hyvinvointia (ns. akkulturaatiostressin tasoa) (Liebkind ym. 2004). Toisaalta voidaan puhua ryhmien integroitumisesta ja tarkastella sitä, miten jokin ryhmä kykenee sosiaalisesti toimimaan osana suomalaista yhteiskuntaa. Integraatio on silloin hyödyllisempää jakaa esimerkiksi poliittiseen, rakenteelliseen ja kulttuuriseen integraatioon (Martikainen, Sintonen & Pitkänen 2006, 20). Julkilausumattomana oletuksena on, että integraatio on kuitenkin assimilaatiota eli samankaltaistumista: ryhmien ja yksilöiden taloudellinen, sosiaalinen ja kulttuurinen samankaltaisuus kantaväestön kanssa tulkitaan merkiksi onnistuneesta integraatiosta. Kanadan maahanmuuttotutkimusta arvioinut Li (2003, 8) väittää, että akateeminen tutkimus harvoin tarkastelee integraation käsitettä kriittisesti. Tutkimuksessa on yleisesti omaksuttu kapean empiirinen tulkinta ja tyydytty mitataamaan maahanmuuttajien samankaltaisuuden astetta suhteessa kantaväestöön.

Kotoutuminen ei ole vain maahanmuuttajan omaa sopeutumista valmiiseen maailmaan. Kotoutumista ja integraatiota tutkiessamme tarkastelemme *vuorovaikutusta*: miten maahan muualta muuttanut henkilö ja hänen ryhmänsä on pystynyt käyttämään hyväksi yhteiskunnan luomia mahdollisuuksia. Mitkä ovat estäneet hänen kotoutumistaan?

Tässä raportissa integraatiota lähestytään Berryn akkulturaatiomallia (ks. esim. Liebkind 1994) sosiologisemmin. Maahanmuuttajien integraatio ei ole vain yksilöllinen tila, vaan myös kulttuurinen prosessi, jossa sosiaalinen, etninen ja/tai kansallinen ryhmä asettuu osaksi uutta yhteiskuntaa (ks. Liebkind ym. 2004, 48-49) ja samalla muovaa ympäristöään. Tämä sosiokulttuurinen prosessi, joka johtaa yhteiskunnan monimuotoistumiseen, voi olla kitkainen tai joustava. Prosessin kulku vaikuttaa yksilöiden valintoihin ja mahdollisuuksiin maassa. Kun integroitumista tarkastellaan sosiologisesta näkökulmasta, ympäröivän yhteiskunnan toimien ja asenteiden vuorovaikutus maahan asettuneen ryhmän kanssa nousee merkittäväksi yksilöllisiäkin elämäntarinoita strukturoivaksi ja ehdollistavaksi elementiksi.

3 Tutkimuksen käytännön toteutus

Haastattelututkimuksessa haluttiin antaa mahdollisimman paljon tilaa naisten omille näkemyksille säilyttäen kuitenkin vertailevan näkökulman. Menetelmäksi valittiin kaksiosainen haastattelu, jonka ensimmäinen osa oli laadullinen elämäkertahaastattelu. Haastateltavaa pyydettiin kertomaan tarinansa siitä, miten hän oli päätynyt Suomeen. Tällöin pyrittiin seuraamaan haastateltavan spontaanisti esiin tuomia teemoja. Haastattelun toisessa osassa käytiin läpi strukturoitu kyselykaavake, jossa kerättiin täsmällisempiä tietoja vastaajan koulutuksesta, työhistoriasta, kansalaisuudesta ja etnisestä ryhmästä, perhesuhteista, vanhuudensuunnitelmista sekä terveydestä.

3.1 Elämäntarinat tutkimuksen lähteinä

Haastatteluissa naisia kehoitettiin kertomaan miten he olivat päätyneet Suomeen. Heidän kertomastaan ensimmäisestä spontaanista tarinasta eli narratiivista, olipa se kaksi lausetta tai kaksikymmentä minuuttia pitkä, tartuttiin johonkin esiintuotuun mutta ohitettuun aiheeseen (omat opinnot, mainitut sukulaiset, maahantulotapa tms.) ja pyydettiin kertomaan siitä enemmän. Haastattelua jatkettiin tällä tavoin, ja haastateltavalta pyrittiin saamaan kertovaa aineistoa hänen perhe-, työ- ja kansalaisuushistoriastaan, tulevaisuudensuunnitelmistaan ja suhteestaan Suomeen. Haastattelu on aito vuorovaikutustilanne, jossa viestitään molempiin suuntiin, yrittäpä haastattelijalla minimoida vaikutuksensa haastateltavaan kuinka vähäpätöiseksi tahansa. Näin ollen haastattelussa luodut elämäntarinat poikkeavat jossain määrin kirjoitetuista omaelämäkertoista, koska ne ovat spontaanimpia, hajanaisempia ja dialogisempia, toisin sanoen selkeämmin kuulijalle vuorovaikutuksessa osoitettuja.

Elämäntarinat eivät ole raporteja menneestä elämästä, vaan aktiivisia oman elämän muodostamisen tapahtumia. Kertomalla tehdään elämää ja annetaan sille merkityksiä. Tarinoissa voidaan erottaa (ainakin) kaksi tasoa: todennettavien elämäkerrallisten tapahtumien taso ja narratiivisen eli kerronnallisen merkityksenannon ja arvioimisen taso. Jokaisella ihmisellä on tietty tapahtumahistoria, mutta henkilön tapa hahmottaa oma menneisyytensä ja tulkita sitä kertomalla antaa muodon ja suunnan sinänsä hajanaiselle joukolle lukemattomia menneisyyden tapahtumia ja kokemuksia. Pierre Bourdieu kutsuu tätä inhimillistä tapaa muodostaa mielekäs ja päämääräsuuntautunut kertomus menneisyyden varsin irrallisistakin tapahtumista ”elämäkerralliseksi illuusioksi” (Denzin 1989, 61). Tosiasialliset elämäntapahtumat voivat olla tärkeitä, kun tarkastellaan vaikkapa työhistoriaa tai perhemuutoksia. Mielenkiintoisin aineisto saadaan analysoimalla sitä, millä tavalla ihminen rakentaa

mielekkyyden omaan tarinaansa ja minkälaisena hän esittää itsensä tarinan kautta. Mitkä ovat hänelle tärkeitä asioita? Mistä hän puhuu paljon, mikä jätetään kertomatta, mikä herättää tunnekokemuksia?

Elämäntarinoiden rakennetta voidaan luokitella ja eritellä paradigmaattisiksi ja toistuviksi tarinoiksi, joilla on tietty rakenne ja teema (esimerkiksi pakolaistarina, sankaritarina tai ”elämän heiteltävänä” -tarina). Tarinatyyppien toistuminen kertoo kulttuurisesta tavasta jäsentää yksilön elämänkulkuja ja jonkin sosiaalisen ryhmän yhteisestä kokemuksesta (Polkinghorne 1995). Polveilevasta haastattelusta ja siihen sisältyvistä lyhyistä, erilaisia tapahtumaketjuja kuvaavista tarinoista voimme myös sihdata esiin henkilön kokonaisen, koetun ja yksilöllisen elämäntarinan. Siitä voidaan paikantaa merkittäviksi koettuja tapahtumia ja niitä selittäviä tekijöitä, asennoitumista muutoksiin tai henkilön itse luomia selitysmalleja vaikutussuhteista sekä identiteetin muodostamista. Tarinoista voidaan löytää käännekohtia: tilanteita, joiden jälkeen henkilön ja hänen tarinansa luonne on muuttunut, jolloin hänestä on ”tullut se mitä hän on”. Kaikissa tarinoissa ei ole radikaaleja käännekohtia, mutta siirtolaisilla näitä useimmiten löytyy. Ne liittyvät johonkin kriisiin ja siitä selviämiseen, josta on voinut seurata hyvää tai huonoa.

Tässä tutkimuksessa elämäntarina-aineistoa on käytetty etupäässä teemahaastatteluaineiston tapaan. Yksittäisten elämäntarinoiden tarkempi analyysi tarinoina vaatii oman erityisen lähestymistapansa. Olen kuitenkin pyrkinyt ottamaan huomioon kunkin haastatellun elämäkerrallisen kokonaisuuden silloin, kun käytän lainauksia.

3.2 Haastattelut

Haastateltaviin saatiin yhteys henkilökohtaisten verkostojen, maahanmuuttajajärjestöjen, kirkon, pakolaisjärjestön ja erään oppilaitoksen kautta. Muutamia haastateltuja löytyi lumipallomenetelmällä toisin sanoen toisen haastatellun suosittamana. Naisia ei ollut helppo suostutella haastateltaviksi, monet kieltäytyivät tai keksivät verukkeita haastattelun välttämiseksi. Lähes joka toinen nainen, johon otimme yhteyttä, ei ollut halukas osallistumaan tutkimukseen. Maahanmuuttajilla ja pakolaisilla on valtaväestöä enemmän pelkoja ja ennakkoluuloja, joten kieltäytymisten määrä ei ole yllättävä. Naisia suostuteltiin jonkin verran ensimmäisen kieltäytymisen jälkeen. Jos edistystä ei tapahtunut, heihin ei enää otettu yhteyttä. Erityisesti elämäkertasuuntautuneessa tutkimuksessa on välttämätöntä, että haastateltava on halukas kertomaan itsestään, joten vastentahtoisten ihmisten haastattelemisessa ei olisi ollut mitään mieltä.

Yhdeksäntoista naista haastateltiin suomeksi, kuusi venäjäksi ja viisi albaniaksi. Kaiken kaikkiaan haastateltiin 15 venäläistaustaista ja 15 albaanitaustaista naista. Naiset olivat ensijännityksen lauettua yleensä innokkaita kertomaan elämästään. Haastattelut kestivät vajaan tunnin yli kolmeen tuntiin. Haastattelun toisessa osassa käytiin läpi kyselykaavake, jossa oli runsaasti monivalinta- ja avovastauksellisia kysymyksiä. Naisilta kysyttiin kansalaisuudesta, koulutuksesta, vanhemmista, muutto- ja työhistoriasta, perheestä, sosiaalisista verkostoista, vanhuudenturvasta, terveydestä ja kielestä. Kahden hyvin erilaisen metodin yhteensovittaminen samassa haastattelussa ei ollut aina kitkatonta, mutta toisessa osassa saatiin paljon mielenkiintoista lisätietoa henkilön elämänkulusta ja toisinaan haastateltavat toivat esiin vasta tässä vaiheessa elämäntarinansa kannalta keskeisiä kokemuksia.

Vaikka haastateltavien moninaiseen taustaan kiinnitettiin huomiota haastateltavia etsittäessä, nämä naiset ovat mitä todennäköisimmin keskivertoa paremmin kotoineita ja jossain suhteessa parempiosaisia. Naiset, joilla on rikollista taustaa tai jotain muuta moraalisesti ongelmalliseksi koettua, ovat todennäköisesti kieltäytyneet haastattelusta.

Haastateltaville ehdotettiin haastattelun tekemistä heidän kotonaan. Osa naisista ei ollut halukkaita tähän, vaan he tapasivat haastattelijan mieluummin julkisessa tilassa, esim. kahvilassa, tai jonkin järjestön tiloissa. Noin puolet haastatteluista tehtiin henkilön kotona, kolmasosa kahvilassa ja loput jossain muualla. Kotona tehdyissä haastatteluissa yksityisyyttä ei aina voitu varmistaa, perheenjäseniä saattoi liikkua asunnossa ja häiritä haastattelua. Muutamat haastattelut jouduttiin lopettamaan kesken, kun lapset alkoivat vaatia äitinsä huomiota tai sattui jotain muuta perheeseen liittyvää. Useimmat haastattelut kuitenkin käytiin loppuun asti luottamuksellisissa olosuhteissa. Tässä raportissa haastatelluista käytetään salanimiä ja yksityiskohtia heidän tarinoissaan on muutettu tunnistamisen estämiseksi.

3.3 Haastateltujen naisten tausta

Taulukossa 1 esitetään haastateltavien ikäjakauma, työmarkkina-asema, sosioekonominen tausta, koulutus, Suomessa oleskelun pituus ja lapsiluku.

Taulukko1. FEMAGE-tutkimuksessa vuonna 2006 haastatellut naiset.

	Kosovon albaanit	Venäläiset
Ikä		
20-29	5	2
30-39	3	2
40-49	3	5
50+	4	6
Yhteensä	15	15
Työmarkkina-asema		
Työssä	5	8
Työtön	4	5
Opiskelija	2	1
Oppisopimuskoulutuksessa	2	
Vanhempainvapaa tai hoitovapaa	2	1
Yhteensä	15	15
Sosioekonominen tausta		
työntekijät	8	7
alemmat toimihenkilöt	5	4
ylemmät toimihenkilöt ja yrittäjät	2	4
Yhteensä	15	15
Koulutus		
Peruskoulu (16-vuotiaaksi)	5	2
Keskiaste	6	5
Korkeakoulutus (yliopisto tai	4	8
Yhteensä	15	15
Suomessa oleskelun pituus		
Alle 10 vuotta	4	4
10 vuotta ja enemmän	11	11
Yhteensä	15	15
Lapsiluku		
0	5	3
1		7
2	2	4
3	5	1
4	2	
5	1	
Yhteensä	15	15

Venäläistaustaiset haastatellut painottuivat iäkkäämpiin ikäluokkiin kuin kosovarit ja heistä useampi oli haastatteluhetkellä palkkatyössä. Venäläistaustaiset olivat huomattavasti pidemmälle koulutettuja kuin kosovolaistaustaiset. Kosovareilla ei joko ollut yhtään tai sitten heillä oli monta lasta, kun taas useimmilla venäläistaustaisilla oli yksi tai kaksi lasta. Kaksi kolmesta haastatellusta oli asunut Suomessa vähintään 10 vuotta. Siten tämä tutkimus kuvaa kotoutumisen esteitä ja onnistumista pitkäkestoisena prosessina. Haastatelluista voidaan täydellä syyllä käyttää nimitystä ”uussuomalainen”. Yli puolet haastatelluista oli hankkinut Suomen kansalaisuuden, eikä yksikään heistä suunnitellut vakavasti paluuta lähtömaahansa.

Kosovonalbaanien yksi keskeinen taustamuuttuja on kotimaan lähtöalue. Seitsemän haastatelluista oli kotoisin maaseudulta ja kahdeksan kaupungista. Kaikki kosovolaiset olivat etnisesti albaaneja, vain yhdellä oli suvussa myös turkkilaisia. Venäläistaustaiset olivat etnisesti hajanaisempi ryhmä. Enemmistö ilmoitti olevansa puhtaasti venäläisiä, kaksi sanoi olevansa inkeriläisiä ja viidellä oli moninainen etninen identiteetti: kaksi nimitti itseään venäjänsuomalaisiksi, yksi tunnusti neljää kansallisuutta, yksi sanoi olevansa venäläis-puolalainen ja yksi venäläis-ukrainalainen nainen.

4 Muutto elämäntarinan osana

Maahan muualta muuttaneet henkilöt rakentavat haastattelussa elämäntarinaansa heillä olevien aiempien haastattelukokemusten pohjalta. Monet ovat joutuneet esittämään tarinansa anoessaan turvapaikkaa tai hakiessaan oleskelulupaa tai muuten viranomaisten kanssa puhuessaan. Joitakin tässä tutkimuksessa haastatelluista oli haastateltu lehteen elämästä maahanmuuttajana. Siten heillä oli käsitys haastattelutilanteesta ja kognitiivinen malli oman elämäntarinansa muodosta. Tilanne oli kuitenkin poikkeava sikäli, että haastattelutekniikaksi valittua strategiaa noudattaen haastateltavaa johdateltiin minimaalisesti. Kaikki narratiiviin liittyvät lisäkysymykset johdettiin naisen jo sanomasta siten, että vältettiin täsmällisiä kysymyksiä. Näin toivottiin saatavan esiin enemmän henkilön omasta subjektiivisesta kokemuksesta. Haastateltavien persoonalliset ominaisuudet vaikuttivat luonnollisesti siihen, miten he esittivät tarinansa: Jotkut olivat niin puheliaita, että haastattelu tahtoi kulkeutua sivupoluille toiset taas pidättyväisiä ja vähäsanaisia sekä jatkuvaa ohjailua pyytäviä. Kaiken kaikkiaan alkujännityksen mentyä ohi useimmat haastatellut innostuivat kertomaan tarinaansa. Suomen kielen vähäinen taito vaikutti osalla siihen, että heidän kertomuksensa jäi paikoittain epäselväksi.

Elämäntarinassa vaiettu on yhtä tärkeää kuin se, mitä kerrotaan. Esimerkiksi kokonaan kertomatta jäävät elämänvaiheet ja periodit herättävät tutkimuksellisen mielenkiinnon. Vaikeneminen voi kuitenkin merkitä yhtä lailla asian merkitykseltömyyttä kuin sen erityistä merkityksellisyyttä. Tarinoita sosiologisesti analysoidessa voidaan tarkastella niin tarinan ajallista kokonaisuutta, puhujan arvioivia ja arvottavia kommentteja tapahtuneesta, kuin lingvistisiä yksityiskohtia (Riessman 1993). Merkityksellisiin muotoseikkoihin liittyy esimerkiksi se, missä yhteydessä nainen puhuu minä- ja missä me-muodossa, passiivissa tai aktiivissa. Tästä voidaan päätellä jotain hänen tavastaan kokea oma itsensä toimijana tai toiminnan kohteena. Yksi merkityksellinen lähestymistapa on erottaa toisistaan tarina (story) ja juoni (plot): tarina liittyy tavanomaiseen, kulttuurisesti stereotyyppiseen ja hyväksytyyn tapaan edetä elämänkaareissa, kun taas juoni viittaa siihen, mikä tämän henkilön kohdalla on saanut hänet poikkeamaan tuosta kulttuurisesta kaavasta (Viktor Sklovskij, ks. Riessman 1993, 30). Milloin henkilön elämässä hahmottuu käännekohtia, jotka laittavat punnitsemaan omaa itseä ja koko elämää uudesta näkökulmasta? (Denzin 1989).

4.1 Tarinoiden perusmallit

Kaiken sen takaa tai alta mitä ihminen kertoo elämästään voimme tulkita perusviestin: ”Kuka minä olen?” Ihminen pyrkii kertomuksellaan tekemään itsensä ymmärrettäväksi, tulemaan joksikin suhteessa haastattelijan edustamaan abstraktiin kuulijaan. Hän pyrkii puolustamaan ja selittämään tarinaansa ja tekojaan kuvitteelliselle, epäilevälle kuulijalle, joka sanoo ”entäs sitten?” (Riessman 1993).

Muualta maahan muuttaneita haastatellessaan tutkija joutuu edustamaan koko vastaanottavaa yhteiskuntaa, sen kantaväestöä. Näin kävi jossain määrin myös niissä kosovonalbaanien ja venäläistaustaisten haastatteluissa, jotka teki heidän maanmiehensä. Haastattelijan kautta saatettiin kohdistaa viestejä kaikille suomalaisille, esim. Jeta, 40-vuotias kosmetologi, moitti suomalaisten suhdetta alkoholiin:

Teidän nuorisonne on mennyt huonoille teille ja 10-vuotias tyttö harrastaa seksiä?! Juo alkoholia! Onko se hyvä asia? Te ette sano alkoholille ei, mutta syytätte sitten muslimeja siitä että he juovat, on muslimeja jotka myös juovat. Nämä asiat ovat kaksi eri asiaa, eikä se liity mitenkään uskontoon. Mutta alkoholi ei vain ole hyvä, ei muslimille eikä myöskään suomalaisille tai kenellekään. Sanoin että loppujen lopuksi teillä ei ole mitään sanottavaa muslimeista tai mistään muustakaan. Muslimit ja kristityt ovat serkuksia.²

Tässä albaniankielisessä haastattelussa haastattelijana oli kosovolainen musliminainen. Tästä huolimatta Jeta kohdisti sanansa ”teille”. Jeta saattoi jopa tuntea itsensä vapaaksi sanomaan sanottavansa, koska haastattelijana ei ollut etnisesti suomalainen. Kun itse kantasuomalaisena haastattelin naisia, he eivät koskaan kritisoineet suomalaista elämäntapaa näin suoraviivaisesti. Silloinkin, kun haastateltava ei suoraan osoita sanojaan suomalaiselle kuulijalle tai yhteiskunnalle, hänen perimmäinen viestinsä olemassaolon oikeutuksesta kohdistuu heihin.

Albaanitaustaisilla naisilla etninen identiteetti nousi huomattavasti selkeämmin omakuvan keskiöön kuin venäläistaustaisilla naisilla. Heillä albaanisuus kytkeytyi myös suoraan naisena olemiseen, ja näiden välillä oli kytkös jonka juuret löytyvät osittain ryhmän verisestä historiasta (ks. Säävälä 2007). Pakolaisuus tuottaa pakolaisnarratiiveja (Huttunen 2002), joissa nainen rakentaa kuvan itsestään tässä ja nyt trauman, uhriuden ja pelastuksen kautta. Nuoremmat naiset, jotka olivat tulleet Suomeen kouluikässä, eivät korostaneet uhriasemaansa: Albaanisuus oli heille itsestään selvästi myönteinen ja arvostettu olemassaolon lähtökohta.

Venäläistaustaiset naiset eivät – muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta – korostaneet haastattelussa kansallista tai etnistä identiteettiään. Heistä noin puolella oli syntyperältään suomalaisia sukulaisia, jotka olivat joutuneet kärsimään sortoa Neuvostoliitossa. Suhde suomalaisuuden ja venäläisyyden välillä näyttäytyi heille epäproblemaattisena identiteettikysymyksenä: useimmat sanoivat olevansa venäläisiä mahdollisista suomalaisista sukujuurista ja niiden poliittisesta sekä maahanmuuttoon oikeuttavasta merkityksestä huolimatta. Toisilla suomalaisen taustan yhdistäminen venäläisyyteen muodosti ongelmattomasti monimuotoisen kokonaisuuden, hybridin etnisen identiteetin (Miettinen 2006).

² Osa lainauksista on suomenkielisten haastattelujen suoria sananmukaisia litterointeja, joissa on pieniä kielioppivirheiden korjauksia ja lyhennyksiä sekä hakasulkeissa selvennyksiä. Osa on käännetty albanian- tai venäjänkielisistä haastatteluista. Väliviivat lainauksissa merkitsevät kukin puolen sekunnin taukoa, pisteet pois jätettyjä sanoja tai lauseita.

Neljän haastatellun tarina oli selkeästi traumatisoitumis- ja syrjäytymistarina, jonka pääteepisteeksi asettui ongelmallinen nykytilanne. Kaikki neljä eivät kuitenkaan olleet täysin pessimistisiä tarinoita, vaan päättyivät toiveeseen paremmasta. Muutamalla venäläisellä narratiivin perusvire oli samaan tapaan syrjäytymiseen liittyvä. Useimmiten tarinat olivat kuitenkin menestystarinoita, joihin oli rakennettu ainakin jossain määrin onnellinen loppu.

Taulukko 2. Tulkinta 15 haastatellun kosovonalbaanin elämäntarinan sisältämästä omakuvasta.

Narratiivisen identiteetin kiteytymä – albaaninaiset
Menestymistä korostavat, aktiiviset (3 kpl)
'Olen ahkera ja menestyvä albaaninainen.'
'Olen menestynyt albaani.'
'Olen sopeutunut hyvin ja menestynyt.'
Taistelua korostavat, aktiiviset (7 kpl)
'Olen etsijä, mutta kunnollinen albaaninainen.'
'Selviydyn.'
'Löydän oman paikkani, ennakkoluuloista huolimatta.'
'Taistelen kuilun reunalla.'
'Minun on pakko selvitä.'
'Huolehdin muista, kannan huolta.'
'Olen yhtä paljon suomalainen kuin muutkin.'
Menetyksiä korostavat, passiiviset (5 kpl)
'Olen fiksumpi kuin muut, mutta minua aliarvioidaan.'
'Olen uhri.'
'Olen kärsinyt, minulla on vaikeaa lasten kanssa.'
'Olen albaani ja minua syrjitään.'
'En jaksa.'

Taulukko 3. Tulkinta 15 haastatellun venäläistaustaisen naisen elämäntarinan sisältämästä omakuvasta.

Narratiivin kiteytymä – venäläistaustaiset naiset
<p>Menestymistä korostavat, aktiiviset (7 kpl)</p> <p>'Olen kiireinen.'</p> <p>'Olen koti-ihminen ja hyvä venäläinen nainen.'</p> <p>'Olen ahkera inkerinsuomalainen.'</p> <p>'Olen lahjakas.'</p> <p>'Minulla menee hyvin.'</p> <p>'Olen ollut rohkea.'</p> <p>'Olen seikkailija.'</p>
<p>Taistelua korostavat, aktiiviset (3 kpl)</p> <p>'Elän ihan tavallista perheenäidin elämää, vaikka on välillä ollut vaikeaa.'</p> <p>'Olen taistelija ja selviydyn.'</p> <p>'Koettelemuksista huolimatta olen selvinnyt.'</p>
<p>Menetyksiä korostavat, passiiviset (5 kpl)</p> <p>'Vaikka olen eliittiä, olen joutunut kärsimään.'</p> <p>'Olen jättänyt mahdollisuudet käyttämättä.'</p> <p>'Elämä kyllästyttää minua.'</p> <p>'Kohtalo on heitellyt minua.'</p> <p>'Olen menettänyt paljon.'</p>

Tarinoissa korostuu kuva itsestä taistelijana, seikkailijana tai lannistumattomana yrittäjänä (ks. taulukko 2 ja 3). Enemmistö kummankin ryhmän omakuvista oli myönteisiä ja selviytymistä korostavia. Kosovolaisilla on enemmän taistelua ja vaikeuksia korostavia omakuvia, jotka kietoutuvat poliittisen uhriuden ympärille. Elämäntarinat kertovat kauttaaltaan siitä, miten uuteen maahan pakolaisena asettuminen on taistelua ja riskejä täynnä. Kosovolaisilla oli tarve kuvata vaikeuksia, joista he olivat selvinneet tai jotka olivat heidät lannistaneet. Kuvatut vaikeudet liittyivät albaaneilla ensi sijassa aiempiin poliittisiin vainoihin ja väkivaltaisuuksiin, venäläistaustaisilla yleisimmin työnsaantiin ja kielitaidon hankkimiseen, mutta myös aviokriiseihin, kuolemantapauksiin ja muihin perhepiirin tragedioihin. Vain muutama kuvasi tarkemmin syrjäntäkokemuksiaan Suomessa. Menestyviksi itsensä

määrittävät venäläistaustaiset naiset korostivat jotain tiettyä *ominaisuuttaan* (esim. lahjakkuuttaan, ahkeruuttaan, rohkeuttaan, naisellisuuttaan), kun taas menestyneet albaaninaiset puhuivat elämästään enemmänkin *toimintansa* ja sen tulosten kautta.

Naiset, jotka tulivat ylemmästä toimihenkilötaustasta tai selkeästi etuoikeutetuista oloista (esim. toinen vanhemmista oli kuulunut neuvostoliittolaiseen puolue-eliittiin), korostivat erilaisuuttaan muihin oman taustan siirtolaisiin nähden, ja näiden naisten omakuva oli muita naisia ristiriitaisempi. He olivat haluttomia tiiviiseen vuorovaikutukseen oman etnisen/kansallisen taustansa ihmisten kanssa tai kokivat nuo vuorovaikutustilanteet jollain tapaa ongelmallisiksi. Noin puolella kummankin ryhmän haastatelluista naisista palkkatyö oli oman elämäntarinan keskeisin rakennuspuu ja otti pääroolin elämäntarinan kuvauksessa. Muutamilla korostui oman itsensä etsiminen, itseilmaisuus taiteen keinoin tai muutoin individualistinen elämänsänsä. Lapsista (tai omista vanhemmista) huolehtiminen ja tähän liittyvät ristipaineet jäsensivät monen albaanihaastatellun narratiivia. Venäläistaustaisten naisten kertomusten keskeisenä teemana oli äitiyden lisäksi parisuhde ja heteroseksuaalinen naiseus, joka tuli esiin kosovarien haastatteluissa vain satunnaisesti.

Vaikka elämäntarinoiden pohjimmainen viesti omasta itsestä oli useilla myönteinen – taistelutahtoa ja yrittämistä, vahvuutta ja sinnikkyyttä korostava – tarinoiden tarkempi analyysi tuo esiin toisenlaisen kuvan naisten toimijuudesta. Albaaninaiset näyttäytyivät päällisin puolin ulkoisten olosuhteiden uhreina, mutta heidän kertomuksissaan kuitenkin korostui oma aktiivinen toiminta elämäntarinan muotoutumisessa. He puhuivat aktiivissa minä-muodossa, muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta, ja toivat yleisesti esiin oman aktiivisuutensa muuttopäätöksen tai muiden keskeisten ratkaisujen teossa.

Venäläistaustaisilla oli puolestaan tapana puhua enemmän me-muodossa, vastata kysymyksiin miehen tai muiden sukulaisten tekemisten ja näkemysten kautta, ja jättää oma toimijuus taustalle. Tämä oli jossain määrin yllättävää, koska venäläistaustaiset naiset ovat huomattavasti koulutetumpia kuin albaaninaiset, joista monet tulivat ”perinteisenä” pidetyltä Kosovon maaseudulta. Toimijuuden erilainen esiintulo kertomuksissa liittyy osaltaan naisten elämän rakentumiseen: kosovolaiset naiset rakensivat identiteettinsä ensi sijassa aktuaalisen (tai nuorten naisten kohdalla potentiaalisen) *äitiyden* ympärille kun taas venäläistaustaisilla naisilla korostui enemmän sukupuolten välinen *rakkaus* ja toissijaisesti suhde omiin vanhempiin. Kosovolainen nainen on suhteessa lapsiinsa selkeästi toimija, aikuinen päätöksentekijä. Venäläistaustaisen naisen kohdalla taas rakkaussuhde mieheen näkyy vuorovaikutuksena vahvan ja arvaamattomankin toimijan kanssa, jolloin nainen näyttäytyy selkeämmin reagoivana ja vuorovaikutuksessa elävänä kuin aloitteellisena henkilönä.

5 Naisten sosiaalinen asema

5.1 Työssäkäynti ja työttömyys

Haastateltujen elämäntarinoista sekä haastattelun strukturoidusta osasta saatiin tietoja naisten sosiaalisesta asemasta suomalaisessa yhteiskunnassa. Erityisen mielenkiintoista oli tarkastella heidän työssäkäyntihistoriaansa siten kuin he sen itse hahmottivat.

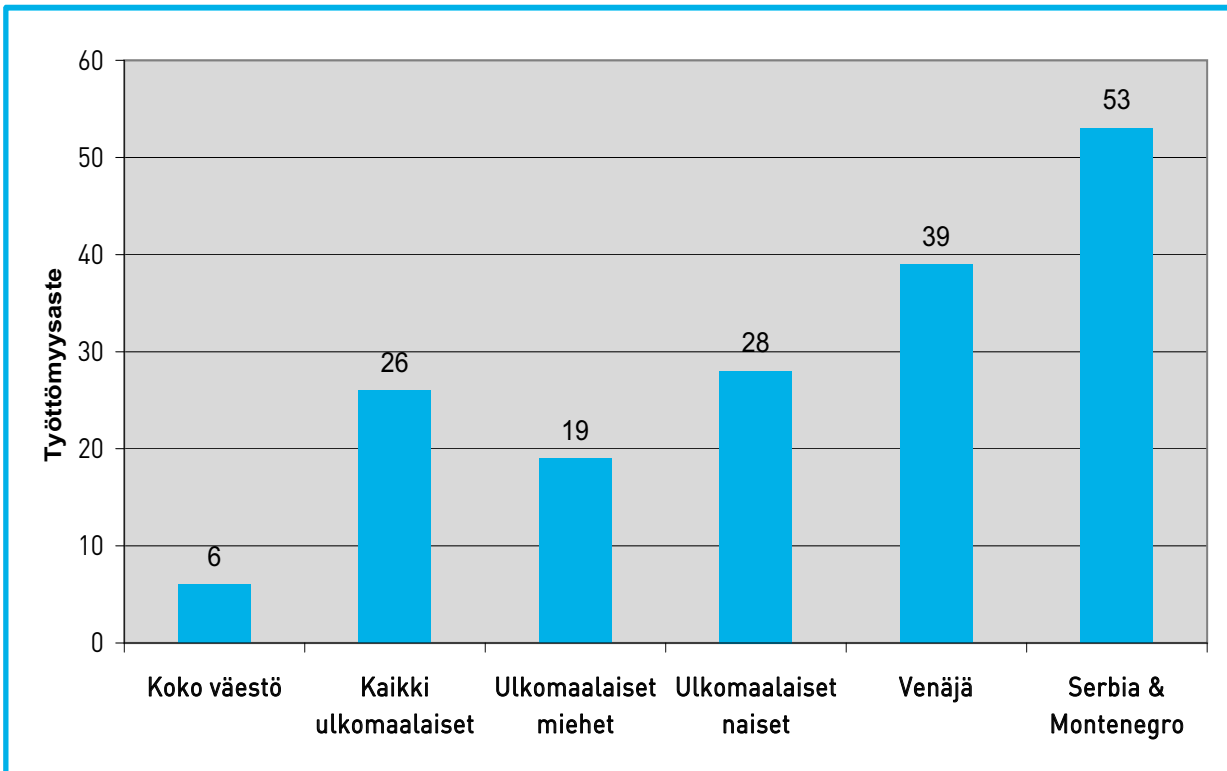
Suomessa asuvat kosovonalbaanit ovat etupäässä pakolaisia ja heidän tilanteensa työmarkkinoilla on huono samaan tapaan kuin muillakin pakolaisryhmillä Suomessa (Tilastokeskus 2006). Vuonna 2006 Suomessa asuvien Serbian ja Montenegron kansalaisten työttömyysaste oli arviolta 53 prosenttia (Työministeriö 2007; ks. kuvio 2).³ Venäjän kansalaisten parissa tilanne ei ole ihan yhtä huono, vaikka heilläkin työttömyys on moninkertaista (39 prosenttia) koko väestöön verrattuna (6 prosenttia, vuoden 2006 työministeriön arvio). Kun tarkastellaan kaikkia ulkomaan kansalaisia Suomessa, havaitaan, että ulkomaalaisilla naisilla on huomattavasti korkeampi työttömyys kuin miehillä (28 versus 19 prosenttia; ulkomaan kansalaisten työttömyysprosentti on yhteensä 26; Työministeriö 2007).

Naisten työttömyys on miehiä korkeampaa melkein kaikissa maahanmuuttajaryhmissä. Pääkaupunkiseudulle 1989–2004 entisestä Jugoslaviasta muuttaneiden naisten parissa työttömyys oli vuonna 2004 lähes 50 prosenttia ja miesten parissa 38 prosenttia. Entisestä Neuvostoliitosta ja Venäjältä muuttaneiden parissa taas naisista 28 prosenttia ja miehistä 22 prosenttia oli työttömiä työnhakijoita (Joronen 2007, taulukko 14.7). Venäjällä/Neuvostoliitossa syntyneiden venäjänkielisten maahanmuuttajien parissa tehdyn kyselytutkimuksen mukaan vajaa 40 prosenttia naisista oli kokopäivä- tai osa-aikatöissä; melkein kolmanneksen työmarkkinatilanne oli epävakaa (Liebkind ym. 2004). Useimpien tässä tutkimuksessa haastateltujen naisten tilanne työmarkkinoilla oli epävakaa; vain muutamalla oli työsuhde voimassa toistaiseksi. Työttömänä oli parhaillaan noin kolmannes kummassakin haastateltujen ryhmässä.

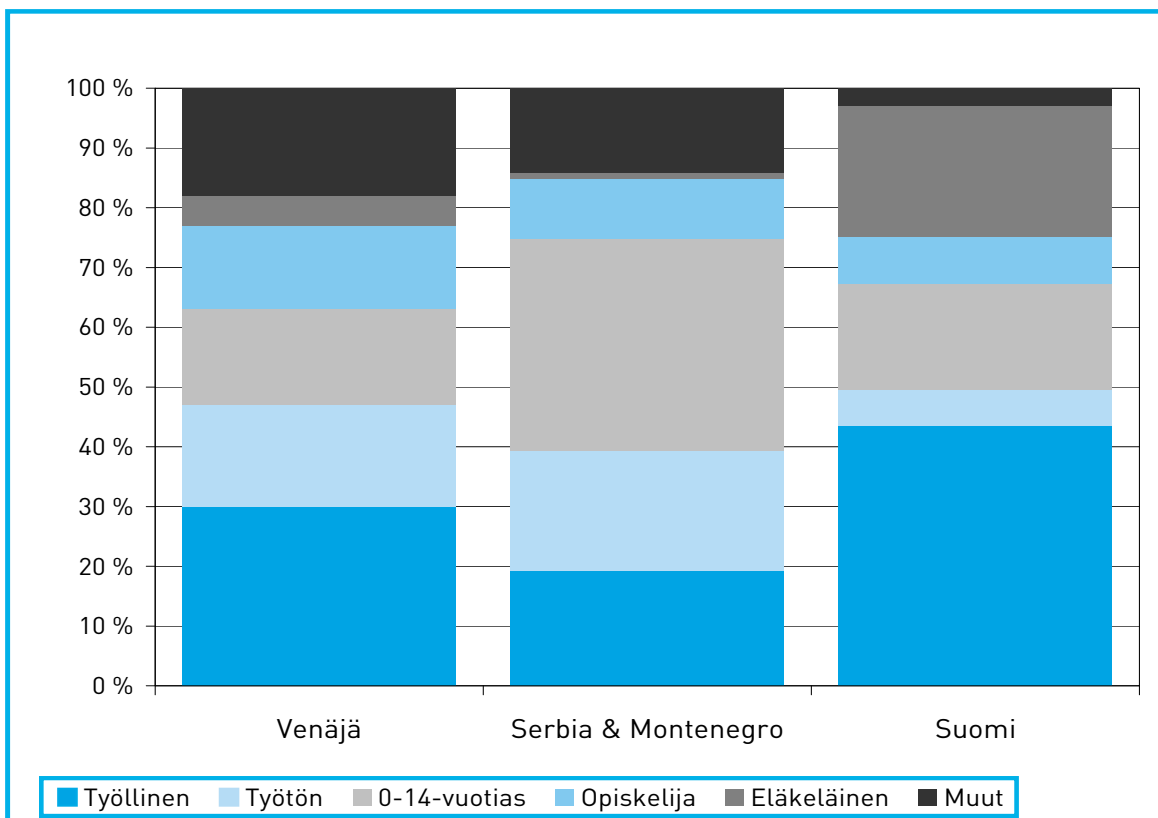
Maahan muuttaneiden naisten asemaa uudessa maassa voidaan tarkastella paitsi työttömyyden, myös ylipäättään työvoimaan kuulumisen näkökulmasta. Ihmisten pääasiallista toimintaa tilastoitaessa on havaittu, että ryhmän ”muu työvoimaan kuulumaton” koko on huomattavan iso muiden kuin Suomen kansalaisten parissa.

³ Kosovoa ei ole erikseen kirjattu Suomen väestötilastoissa, koska se ei ole itsenäinen valtio, joten joudun käyttämään Serbiaa ja Montenegroa (aiemmin Jugoslavian liittovaltiota) käsitteleviä lukuja. Suurin osa Suomessa asuvista Serbian ja Montenegron kansalaisista on kosovonalbaaneja. Vuonna 2005 serbiaa ilmoitti puhuvansa äidinkielenään vain 130 Suomessa asuvaa henkilöä.

Kuvio 2. Työttömyysaste koko Suomen väestön, Suomessa asuvien ulkomaan kansalaisten, ulkomaalaisten miesten ja naisten sekä Venäjän ja Serbia & Montenegron kansalaisten parissa vuonna 2006 (arvio: Työministeriö 2007).

Kuvio 3. Suomessa asuvien työikäisten (15–64) Venäjän, Serbian & Montenegron ja Suomen kansalaisten pääasiallinen toiminta vuonna 2004. (Tilastokeskus 2006.)

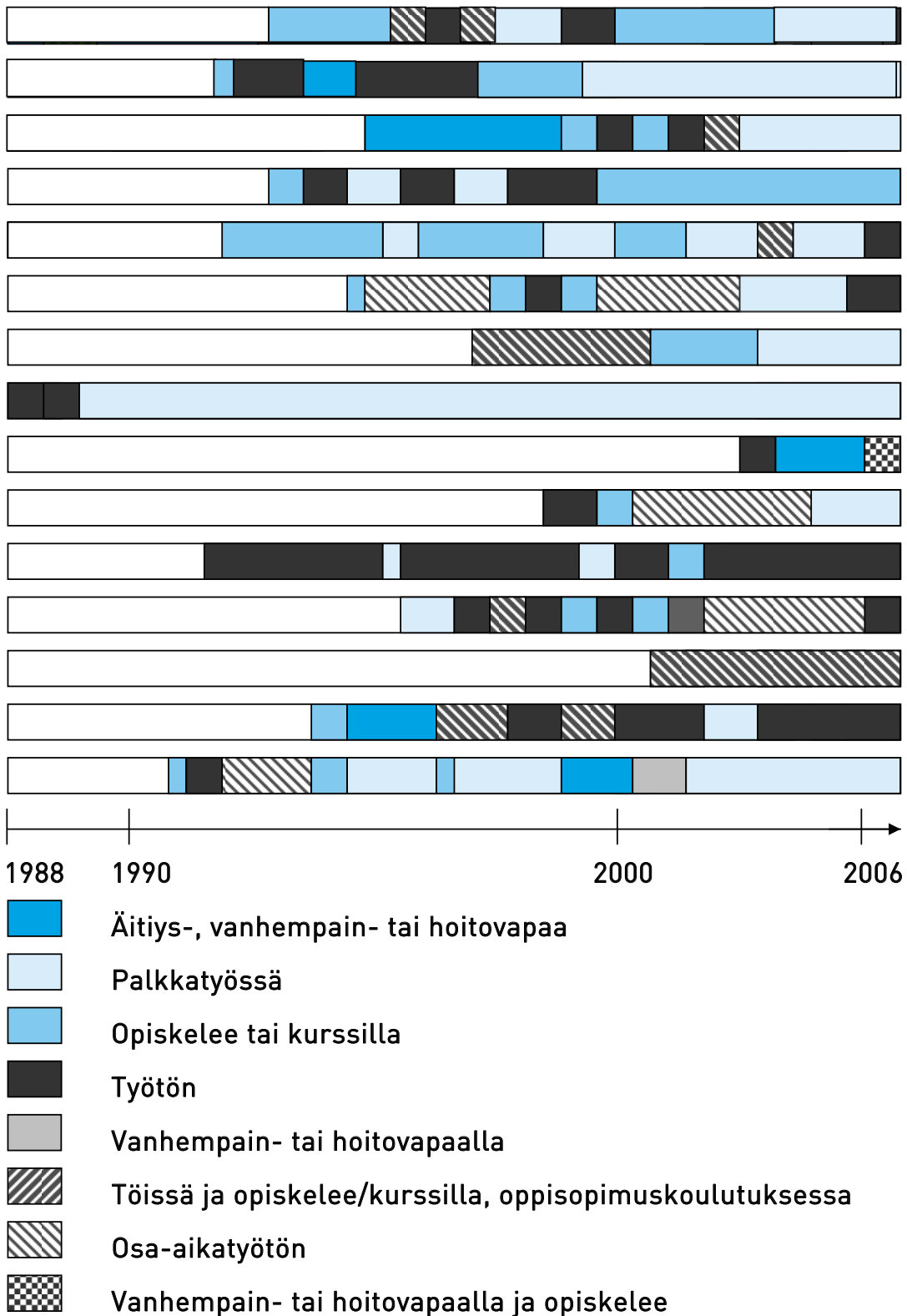

Suomessa asuvista Venäjän kansalaisista 18 prosenttia, Serbian & Montenegron kansalaisista 14 prosenttia ja Suomen kansalaisista 3 prosenttia lankeaa joukkoon ”muu työvoimaan kuulumaton” (ks. kaavio 3). Nämä henkilöt eivät ole lapsia, opiskelijoita, eläkeläisiä tai työttömiä: heistä suuri osa on oletettavasti lastenhoitovapailla olevia naisia, joilla ei ole pysyvää työsuhdetta tai he ovat omasta tahdostaan työelämän ulkopuolelle jääneitä henkilöitä. Maahanmuuttajaryhmissä ylipäättään on tämän joukon osuus huomattavan suuri, eikä ole tietoa siitä, ovatko henkilöt työvoiman ulkopuolella omasta tahdostaan vai olosuhteiden pakosta.

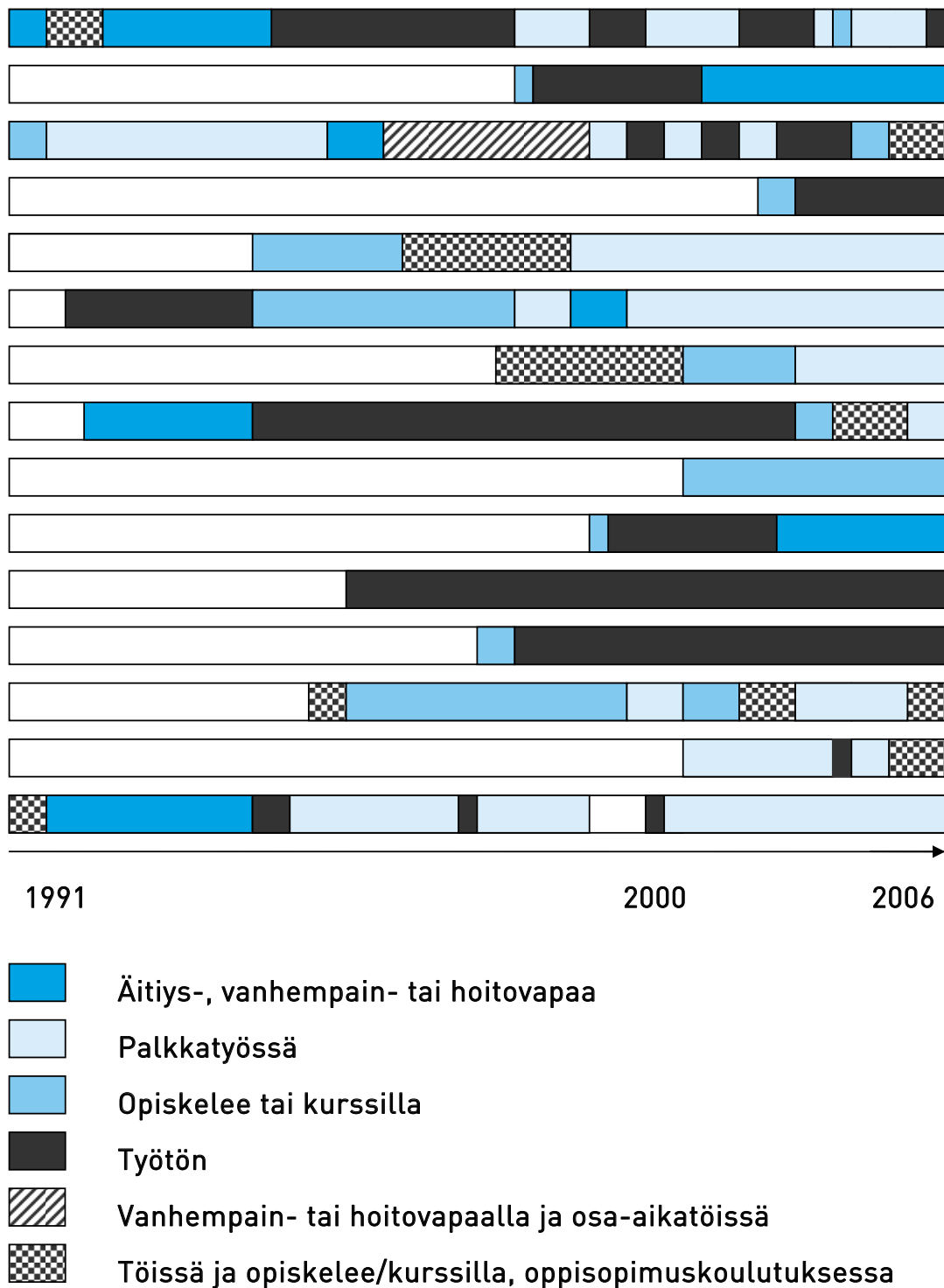
Noin puolet tässä tutkimuksessa haastatelluista kosovolaisista naisista oli kärsinyt tai kärsi parhaillaan työttömyydestä tai epävakasta työmarkkinatilanteesta. Kummankin haastatellun ryhmän naiset olivat tyytymättömiä työttömyyteen ja kaikki paitsi alle 3-vuotiaiden lasten äidit olisivat mieluiten menneet töihin.

Seuraavissa kahdessa kuviossa olen esittänyt kunkin haastatellun toiminnan aikajana, jossa eri sävyt kuvaavat pääasiallista toimintaa kunakin ajanjaksona Suomeen tulosta lähtien. Täällä koulua käyneiden kohdalla olen aloittanut ajan peruskoulun päättymisestä. Tietojen kerääminen haastatteluista oli varsin vaivalloinen tehtävä, sillä ihmiset eivät muista tarkkaan menneisyytensä vaihteita, varsinkaan kun useimpien työurat ovat olleet monipolvisia. Menneet vaiheet pulpahtelivat haastatelluille mieleen vähitellen, haastattelun kuluessa. Nämä kuvat antavat kuitenkin summittaisen käsityksen siitä, millaisia näiden naisten elämänkulut Suomessa ovat olleet.

Kuvio 4. Viidentoista haastatellun venäläistaustaisen naisen työ- ja lisääntymishistoria.

Kuvio 5. Viidentoista haastatellun kosovonalbaaninaisen työ- ja lisääntymishistoria.

Kuvioiden tarkastelu kertoo, että sekä kosvolaisien että venäläisten naisten elämänselämä Suomessa ovat hyvin rikkonaisia ja että lähes kaikilla on ollut työttömyysjaksoja. Venäläistaustaisten naisten urat ovat olleet kosvolaisia moninaisempia; he ovat hankkineet enemmän lisäkoulutusta ja käyneet hyvin ahkerasti kursseja. Heillä on ollut myös enemmän työpaikkoja vuosien varrella. Kosovolaisilla työttömyysjaksot näyttävät olevan pidempiä, kun taas haastatellut venäläistaustaiset

näyttävät hakeutuvan hyvin nopeasti työttömäksi jäädessään joko koulutukseen tai tukityöllistetyiksi. Pysyvemmän työn löytäminen on ollut molempien ryhmien naisille kiven takana. Ainoan poikkeuksen tekevät Suomessa koulua käyneet naiset, joilla ei näytä olleen suuria vaikeuksia koulutuksen tai työn saamisessa.

Riippumatta sosioekonomisesta taustastaan ja kotimaassa saadusta koulutuksesta, haastatellut naiset ovat valinneet hyvin feminiinisiä ja käytännönläheisiä palvelu-ammattajeja (ks. myös Forsander 2003). Esimerkiksi rakennusinsinööriksi koulutettu ja aiemmassa kotimaassaan työssään vuosikausia vaativissa tehtävissä toiminut nainen vaihtoi työllistymisvaikeuksien jälkeen sosiaalialaan, agronomi sekalaisiin toimistotöihin, asianajaja merkonomikoulutukseen, ja IT-ohjelmoija turismiin. Selityksenä alanvaihtoihin näyttäytyy elämäntarinoiden valossa ennemminkin suomalaisen työelämän kykenemättömyys vastaanottaa ja käyttää hyväksi näiden naisten potentiaalia, kuin heidän oma tahtonsa luopua epäfeminiiniseksi koetusta ammatista. Myös Pohjanpään ym. (2003) kyselytutkimuksessa tiedusteltiin syytä sille, ettei venäläissyntyinen vastaaja ollut koulutustaan vastaavassa työssä: vain 12 prosenttia ilmoitti syyksi sen, ettei halua työskennellä koulutustaan vastaavissa tehtävissä. Yleisin Pohjanpään ym. kyselyssä ilmoitettu syy koulutusta vastaamattomaan työhön oli puutteellinen suomen tai ruotsin kielen taito (emt., 99).

Tässä tutkimuksessa työssä olevat haastatellut olivat myyjiä, lastentarhanopettajia, siivoojia, parturi-kampaajia ja lähihoitajia. Muutamat tekivät toimistotöitä, yleisimmin maahanmuuttajaprojekteissa. Tiedot haastateltujen koulutuksesta, taustasta työelämässä ennen Suomeen muuttoa sekä heidän nykyisestä työtilanteestaan ja toiveistaan löytyvät taulukoista 4 ja 5.⁴ Venäläistaustaisista vain kolmella oli jotta-kuinkin koulutusta vastaavaa työtä; yksi heistä oli vaihtanut alaa ja hankkinut uuden koulutuksen Suomessa. Albaanitaustaisista taas viisi toimi koulutusta vastaavassa ammatissa. He olivat kaikki joko suorittaneet tutkinnon Suomessa tai käyneet ammattikursseja. Kosovareilla koulutustaso on huomattavasti alhaisempi kuin venäläistaustaisilla; paradoksaalisesti he kuitenkin löytävät helpommin töitä kuin yliopistotutkinnon kotimaassaan hankkineet venäläistaustaiset. Vaikka julkisuudessa puhutaan koulutetun työvoiman tarpeesta Suomen elinkeinoelämässä, ei tämä tarve näytä ainakaan vielä heijastuvan venäläistaustaisten työnsaantimahdollisuuksissa. Venäläistaustaisilla on korkeammat odotukset eivätkä he ota yhtä mielellään kuin kosovarit vastaan muuta kuin koulutusta vastaavaa työtä.

⁴ Henkilöiden koulutuksen ja työkokemuksen yksityiskohtia on muunnettu yleisemmiksi jotta heitä ei voi tunnistaa.

Taulukko 4. Haastateltujen venäläistaustaisten naisten koulutus, työtausta ennen saapumista Suomeen, nykyinen työtilanne ja toive työtilanteesta.

	Koulutus	Työ koti- maassa ennen saapumista Suomeen	Nykyinen työtilanne	Toive työstä
Elena	korkeakoulu- tutkinto	ylempi virkamies	projekti- koordinaattori	tyytyväinen
Alisa	korkeakoulu- tutkinto	opettaja	työtön	haluaa koulutusta vastaavan työn
Raisa	korkeakoulu- tutkinto	akateemisen ammatin	toimistotyö	haluaa koulutusta vastaavan työn
Jelena	korkeakoulu- tutkinto	taidekoulun johtaja	työtön	ei usko saavansa töitä
Nina	korkeakoulu- tutkinto	kirjastonhoitaja	projekti- työntekijä	tyytyväinen
Larisa	korkeakoulu- tutkinto	liikunnan-opettaja	yrittäjä	tyytyväinen
Hilja	korkeakoulu- tutkinto	sihteeri	työtön	ei tiedä mitä haluaa
Inga	korkeakoulu- tutkinto	opiskelija	hoitaa lasta kotona	haluaa koulutusta vastaavan työn (myöhemmin)
Natalia	korkeakoulu- tutkinto	opettaja	opettaja	tyytyväinen
Jekaterina	korkeakoulu- tutkinto	ohjelmoija	työtön	haluaa koulutusta vastaavan työn
Zoya	teknikko	tehdastyöläinen	työtön	haluaa mitä tahansa työtä
Irina	yliopisto- opiskelija	saapui kouluiässä	opiskelija, osa-aikatyö	
Marina	lukiota vastaava	siivooja	kampaaja	tyytyväinen
Natasha	peruskoulu	myyjä	päiväkoti- apulainen	haluaa pysyvän työn
Margarita	peruskoulu	siivooja, lasten- hoitaja	siivooja	tyytyväinen, haluaa oman yrityksen

Taulukko 5. Haastateltujen kosovonalbaanitaustaisten naisten koulutus, työtausta ennen saapumista Suomeen, nykyinen työtilanne ja toive työtilanteesta.

	Koulutus	Työ koti- maassa ennen saapumista Suomeen	Nykyinen työtilanne	Toive työstä
Qerime	korkeakoulututkinto	akateemisen ammatin	toimistotyö (oppisopimus)	haluaa pysyvän työn
Lumnije	alempi kk-tutkinto	osastosihteeri	työttömyys- eläkkeellä	tyytyväinen
Sihana	alempi kk-tutkinto	lastentarhan- opettaja	työttömyys- eläkkeellä	tyytyväinen
Selvije	korkeakouluopinnot (jääneet kesken)	opiskelija	työtön	haluaa mielekästä työtä
Rezarta	opiskelija	saapui kouluiässä	opiskelija	
Suzana	opiskelee ammatti- korkeakoulussa	saapui kouluiässä	opiskelija, osa-aikatyötä	
Gentijana	keskiasteen tutkinto	saapui kouluiässä	lähihoitaja	tyytyväinen
Jeta	keskiasteen tutkinto	kotirouva	kosmetologi	tyytyväinen
Naxhije	keskiasteen tutkinto	saapui kouluiässä	toimistotyö (oppisopimus)	tyytyväinen
Arieta	keskiasteen tutkinto	saapui kouluiässä	kampaaja	haluaa vaihtaa alaa
Ani	peruskoulu	kotirouva	lastenhoitaja	tyytyväinen
Edona	peruskoulu	kampaaja	äitiyslomalla	haluaa opiskella ja töihin
Trina	peruskoulun ala-aste	kotirouva	äitiyslomalla	haluaa mitä tahansa työtä
Lejdina	peruskoulun ala-aste	kotirouva	keittiö- apulainen	tyytyväinen
Dijona	6 kk koulua	kotirouva	työtön	haluaa mitä tahansa töitä

Suomessa perinteisesti naiselle soveliaana pidetyt alat vaikuttavat nuorten, Suomessa koulua käyneiden naisten ammatinvalinnoissa: vaikka oma äiti olisi koulutukseltaan insinööri tai asianajaja, tyttäret valitsevat helposti hoiva- tai palvelualan uran. Olisi mielenkiintoista selvittää tarkemmin, missä määrin koulujen uraneuvonnassa maahanmuuttajataustaisia naisia ohjataan kohti näitä huonosti palkattuja ja suhteellisen raskaita töitä. Tunnistetaanko maahanmuuttajalasten potentiaali kouluissa? Kaiken kaikkiaan haastattelemani nuoret naiset, niin venäläistaustaiset kuin Kosovon albaanitaustaisetkin, olivat hyvin päämäärätietoisia ja pragmaattisia suunnitelmissaan ja toimissaan. Monet olivat aloittaneet palkkatyön jo kouluaikana.

6 Työmoraali ei ole suomalaisten yksinoikeus

Sekä kosovolaiset että venäläistaustaiset naiset korostivat haastatteluissa palkkatyön arvoa. Sekä maaseudulta kotoisin olevat, kouluttamattomat naiset että koulutetut kaupunkilaisnaiset näkivät kodin ulkopuolisen työn tärkeänä naisen elämässä. He odottivat pääsevänsä töihin, jos eivät olleet tällä hetkellä työssäkäyviä työttömyyden, lastenhoidon tai opiskelun vuoksi.

Halu korostaa työn merkitystä voi heijastaa osittain sitä, että naiset tietävät mitä suomalaisessa yhteiskunnassa arvostetaan. He haluavat esittää itsensä ”hyvänä ja ahkerana” siirtolaisena, erilaisena kuin stereotypia muiden rahoilla laiskottelevasta maahanmuuttajasta on. Heidän työn arvostuksensa voi kummuta kuitenkin myös taustakulttuurista ja –yhteiskunnasta. Työn korostus tuli ilmi sekä silloin kun haastattelijä oli vastaajan etninen kanssasisar että kantasuomalaisen haastattelijan kanssa. Maahanmuuttajien arvostus työtä kohtaan näkyy myös kyselytutkimuksissa: kaksi kolmesta venäläisestä maahanmuuttajasta Pohjanpään ym. (2003, 218) survey-tutkimuksessa piti ansiotyötä erittäin tärkeänä elämänalueena. Työn arvostus ei ole vain etnisesti suomalaisten yksinoikeus.

Tässä haastattelututkimuksessa ei haluttu kysyä suoraan, mitä työ ihmisille merkitsee, jotta haastateltavat eivät pitäytyisi vain hyväksytyjen normien toistamisessa. Työn tärkeydestä todistaa se, miten keskeiseksi aiheeksi työ nousi naisten kertoessa elämänselustaan ja millä tavalla he puhuvat siitä. Monella työhön, työnhakuun ja työkokemuksiin liittyvät tapahtumat olivat elämäntarinan runko. Pietarista kotoisin oleva Alisa kertoo suomeksi viimeaikaisista työkokemuksistaan pääkaupunkiseudulla, jonne hän oli muuttanut pienemmältä paikkakunnalta avioeronsa jälkeen. Alisalla on runsaasti työkokemusta Suomesta ja hän on hankkinut aiemman korkeakoulututkintonsa lisäksi kaksi muuta ammattipätevyyttä.

Se oli Espoossa yks yritys, ja minä olin siellä puoli vuotta, mutta taas kun se loppu kurssi, heillä just meni huonosti sen jälkeen, ja he rupesivat supistamaan, minä olin toivonut että minä voisin sen jälkeen päästä töihin, mutta justinsa supistivat henkilökuntaa, ja minä olin ilman töitä, ja sitten minä yhdistelmätuella pääsin. Kaksi vuotta olin yhdistelmätuella, yhdistyksessä, venäjänkielisessä yhdistyksessä. Se oli aika kiva, tosi hyvä minulle. Ja taas, taas oli toivo, että sen jälkeen minä pääsen oikeille töille. Mutta taas, jotakin tapahtui, ja se rupesi supistamaan, ja minä en päässyt.

Melkein jo yhdeksän kuukautta, tammikuusta asti olen työtön. [Tämä on] raskasta, ja työvoimatoimisto ei oikeastaan auta, minä olen tottunut siellä missä olin pienessä kylässä [aiempi asuinpaikka Suomessa], ihan eri palvelu.

Alisalla on ollut huonoa onnea työhaussa: tuetut työpaikat eivät ole poikineet pysyvempiä töitä. Vaikka hän osaa suomea lähes täydellisesti ja hänellä on kolme ammattipätevyyttä, hän ei ole toistaiseksi onnistunut löytämään pidempiaikaista työpaikkaa pääkaupunkiseudulta. Työttömyyden venyminen koettelee ilmiselvästi hänen hermojaan. Alisa on nyt hakenut töitä myös Moskovasta ja Pietarista, vaikka ajatus sinne muuttamisesta Suomessa vietettyjen 14 vuoden jälkeen hirvittääkin.

Kosovonalbaanitaustaiselle Selvijelle työn tekeminen hyvin on hänen arvonsa mitta. Hän oli lähtenyt Kosovosta viittä vaille valmiina arvostetun akateemisen ammatin harjoittajana, ja on Suomessa toiminut monenlaisissa tehtävissä: tulkkina, kouluavustajana, laboratoriossa, työvoimatoimiston virkailijana, lähihoitajana ja niin edelleen. Koko hänen suomenkielinen kolmetuntinen haastattelunsa keskittyi työn hankkimisen ongelmien selvittämiseen ja erilaisten työkokemusten erittelyyn. Selvijellä oli tarve todistaa olevansa vähintään yhtä hyvä työntekijä kuin suomalaisetkin:

Jos työnantaja pyytää että mä teen joku työ, enemmän vaikeuksia kuin se työn sisältö aiheuttaa se, että jos mä pääsen mukaan liian helposti. Tai opin ja perehdyn nopeasti, se kestäää kolme tai neljä päivää tai viikon, sitten ne ei tykkää, ne ei tykkää koska mä olen nopea! Muut [työntekijät] ei tykkää koska mä olen nopea, ne valittaa. Ja joskus he ajattelee, tai tulee semmoinen ajatus suomalaisille, että jos olet nopea, et ole tarkka. Mä teen tosi tarkasti työt. Opiskeluaikaan olen tottunut, ja se on vaikea [suomalaisten työkaverien] hyväksyy.

Sitten yksi asia on, (...) että jos joku työpaikasta sanoo mä olen maahanmuuttaja, ulkomaalainen tai uussuomalainen tai mitä haluaa, ei se, ei se oo mitään tärkeää, osaan kieltä, ei mä osaan ihan sujuvasti niin kuin suomalaiset, tai kantaväestö, tai ei ole mitään ongelmia.

Useimmille haastatelluille työnsaanti ei ollut vain käytännön elämän taloudellinen välttämättömyys, vaan he latasivat siihen myös laajempia merkityksiä: halun olla hyödyllinen yhteiskunnassa, korvata takaisin osan siitä hyvästä, mitä ovat saaneet (pakolaiset puhuivat tästä) ja saada muuta ajateltavaa kuin menneet hankaluudet. Työ nähtiin myös hyvänä tapana vahvistaa suomen kielen taitoa. Lähes kaikki työttömät surivat tilannettaan ja olivat siihen tyytymättömiä, vaikkei heillä olisi ollut vakavia taloudellisia ongelmiakaan. Työ merkitsee haastatelluille naisille tavoittelemisen arvoista taloudellista turvaa, mutta palkka ei ole ainoa eikä välttämättä ensisijainen syy, miksi he haluavat päästä töihin.

Neuvostoliitossa kasvaneet naiset arvostivat palkkatyötä erityisen paljon ja korostivat sen merkitystä suomalaiseen yhteiskuntaan integroitumisen väylänä. Neuvostoliitossa työn arvostus näkyi koko yhteiskunnassa ja sen on täytynyt vaikuttaa naisten sukupuolittuneeseen omakuvaan syvästi: äitiys yhdistyi kiinteästi palkkatyöhön aina 1930-luvulta Neuvostoliiton jälkeiseen aikaan (Rotkirch 2004, 158–159).

Zoya, kuusissakymmenissä oleva eronnut nainen, joka avioitui suomalaisen miehen kanssa 14 vuotta sitten, on kamppailut kaikki nämä vuodet työttömyyden kanssa. Aluksi hän asui syrjäisellä maaseudulla neljä vuotta työttömänä, karjataloutta hoitavan miehen puolisona. Vaikka hänellä on tekniikon tutkinto ja pitkä työkokemus Neuvostoliitossa ja Venäjällä, hän ei löytänyt korkean työttömyyden alueelta minäänlaista työtä. Aviokriisin myötä hän lähti Helsinkiin ja löysi keittiöapulaisen paikan puoleksi vuodeksi. Sitten hän palasi miehensä luo, sovitellakseen avioliittoa ja suostutellakseen miehenkin lähtemään Helsinkiin. Mies ei kuitenkaan ollut halukas jättämään tilaansa vaikka olisi halunnut jatkaa avioliittoa. Zoya itse selittää eroaan sillä, ettei hän kyennyt enää elämään maaseudulla ilman työtä. Hän asettui asumaan pääkaupunkiseudulle ja on elänyt viimeiset yhdeksän vuotta sosiaaliturvan varassa muutamaa lyhyttä työskentelyjaksoa lukuun ottamatta. Zoyan tausta teknikkona asettaa vertailuhorisonin, jota vasten hän näkee elämänsä Suomessa:

Haastattelija: Sitten mä voisin kysyä, että silloin ennen kuin tulit tänne Suomeen, niin mitä odotit Suomelta?

Zoya: Ei mitään. Mä en, en mä aja-- en mä voi kuvitella edes että mä en löydä työtä, sitä mä en tiennyt yhtään mitään. Se niin vaikeaa. Vuokra-asunto helpompi löytää kuin työpaikka, vakituinen työpaikka, koskaan, aina [töitä vain] muutama kuukausi (huokaus). Tai jotain työvoimatoimisto joskus jotain tarjoaa, mutta pomo ei ota. Mä luulen että sitten, se on iso [ikä], sen takia vaikea löytää. Mä toivon että toimintakeskus, voi ottaa sitten [töihin]. Sen jälkeen varmaan eläke.

Työttömyys oli shokki Zoyalta kun hän tuli Suomeen – hän ei ollut voinut edes kuvitella, että työn saamisessa olisi jotain ongelmia. Neuvostoliitossa jokaiselle oli töitä, ainakin muodollisesti. Hän näkee nykyisen työttömyytensä ikävänä olosuhteena ja toivoo vielä pääsevänsä töihin ennen horisontissa häämöttävää eläkettä.

Vaikka Kosovon albaaniniaisilla ei ollutkaan samanlaista työtä ihannoivaa ideologista kantamusta mukanaan kuin Neuvostoliitossa kasvaneilla naisilla, työ tulee esiin heidän narratiivissaan jatkuvasti ja monella koko elämäntarina kietoutuu työn teeman ympärille. Kosovo oli yksi Euroopan köyhimmistä alueista jo Jugoslavian aikaan, ja se on sitä vielä selkeämmin sodan jälkeen. Michel Roux'n sanoin, Kosovo on todellista periferian periferiaa (ref. Duizings 2000: 5), jossa maaseutu on ollut hyvin köyhää ja väki kouluttamatonta, vaikka kaupungeissa on elänyt älymystöä ja varakkaita kauppiaita. Erityisesti Kosovon sodan aikaan 1999 tulleissa pakolaisissa on paljon maaseudun vähävaraisia ja kouluttamattomia ihmisiä. Työn arvostus uudessa maassa asettuu tätä sosioekonomista ja kulttuurista taustaa vasten.

Edona on kouluja käymätön kolmen lapsen äiti. Nuorin lapsista on vielä vauva, joten hän on vanhempainlomalla. Hän ei ole ollut päivätyössä Suomessa niiden seitsemän vuoden aikana jotka hän on täällä viettänyt. Kosovon sodan aikaiset tapahtumat ovat jättäneet häneen syvät arvet, joista hän kärsii yhä

painajaisina, univaikeuksina ja masennuksena. Vaikeuksista huolimatta hänellä on optimistisia ajatuksia tulevaisuuden suhteen. Hän, kuten kaikki haastatellut nuoret kosovolaisnaiset yhtä lukuun ottamatta, pitää välttämättömänä olla kotona lasten kanssa kunnes he saavuttavat kolmen vuoden iän. Kolmivuotiaana lapsen voi laittaa kunnalliseen päivähoitoon. Silloin äiti saa mahdollisuuden mennä kursseille ja töihin. Edona kuvailee nykyistä tilannettaan lapsia hoitavana kotiäitinä:

Ajattele nyt itsekin kun on kolme lasta ja olen juuri kasvattamassa tytärtäni isommaksi, ei se ole helppoa. Haluaisin mennä kursseille kun tyttärenti kasvaa hieman. Haluaisin oppia kielen ja saada jonkin ammatin. Haluan hirveästi parturi-kampaajaksi. Mutta en tiedä mitä sitten tapahtuu ja mikä tulee olemaan tilanne, kestääkö koulu pitkään ja muuta sellaista. Mutta sen tiedän, etten halua jäädä kotiin, siellä tulen entistä enemmän surulliseksi. Ajattelen vain sodan tapahtumia ja kaikkia silpomisii mitä siellä tehtiin.

Edonan kuten muidenkin kotona lapsia hoitavien tai työttöminä olevien naisten tarinoissa työ merkitsi mahdollisuutta katsoa eteenpäin tulevaisuuteen ja irtautua menneisyyden painolastista.

Haastateltujen itse antamat selitykset työllistymisen vaikeudelle ja pysyvän työn löytämisen ongelmille olivat monia. Sekä venäläistaustaiset että Kosovosta kotoisin olevat naiset viittasivat usein puutteelliseen kielitaitoon pääasiallisena esteenä työn löytymiselle. Vaikkeivät he erityisesti korostaneet syrjintää tai ennakkoluuloja näiden ongelmien taustalla, he viittasivat tähän tekijään. Alisa, joka puhuu hyvää suomea venäläisellä korostuksella, kertoi:

Että se kuitenkin, koska minulla on vielä aksentti, että se vielä vaikuttaa, ei voi päästä ihan mihin tahansa. Että jos siellä on vaikka kaksi ehdokasta, yksi venäläinen ja yksi suomalainen, niin varmasti pääsee suomalainen.

Jos tarjolla oli suomalainen ehdokas, hänellä ei ollut Alisan mukaan mahdollisuuksia. Jopa Alisa, joka osasi suomea sujuvasti, piti kielikysymystä esteenä työllistymiselleen. Lieneekö niin, että suomalaiset eivät ole halukkaita sietämään työpaikallaan nimenomaan venäläistä aksenttia, vaikka henkilö puhuisi kuinka ymmärrettävää suomea tahansa? Venäläiset ovat ryhmänä etnisessä hierarkiassa heikoimmassa päässä: vuonna 2003 kerätyn kyselyaineiston perusteella suomalaiset suhtautuivat venäläisiin ryhmänä kielteisemmin kuin vaikkapa mustiin afrikkalaisiin, marokkolaisiin tai turkkilaisiin (Jaakkola 2005, 72). Inkerinsuomalaisiin puolestaan suhtauduttiin myönteisesti. Käytännössä näiden ryhmien ero on kuitenkin hypoteettinen, koska suuri osa inkeriläisiä sukujuuria omaavista on venäjänkielisiä ja kansalliselta identiteetiltään monimuotoisia.

Heikosta työtilanteesta kärsivät kosovonalbaanit korostivat enemmän muita estäviä tekijöitä kuin heitä kohtaan tunnettuja ennakkoluuloja. Heille omat traumaattiset

kokemukset, kielitaidon ja koulutuksen puute ja ikääntyminen olivat keskeisiä selityksiä työllistymisongelmille. Lumnije, jolla oli ollut menestyksekkäs talousalan ura Kosovossa, ei pystynyt omien sanojensa mukaan työskentelemään Suomessa. Hän saapui Suomeen kahdeksan vuotta sitten ja syyttää traumatisoitumisestaan ja pojan kroonista sairautta epäonnistumisestaan. Kun haastattelija kysyy häneltä, haluasiko hän tehdä työtä, hän vastaa kieltävästi:

En -kun kerran tuhosivat kotimme olemme olleet hyvin masentuneita sen jälkeen, minä ja mieheni. Lääkärit lähettivät meidät psykiatrin luo ja meillä on psykiatrin todistukset että emme ole kykeneviä koulunkäyntiin- -jaa- -emme ole kykeneviä- -emme pystyneet nukkumaan, siellä paloi talo, totesimme että emme voi palata minnekään takaisin. Poikani ei ollut kykenevä, eikä ollut hyvässä kunnossa enää- joten psyykkisesti me emme kyenneet mihinkään, joten sen jälkeen kun olimme jo käyneet kielikurssin, emme osanneet kieltä emmekä pystyneet aktivoitumaan Suomessa työntekoon. Ilman suomenkielen taitoa emme pysty näin ollen kommunikoimaan suomalaisten kanssa. Emme pysty menemään eteenpäin niin sanotusti, kun emme osaa kieltä.

Kun Lumine kuvailee syytä epäonnistumiseensa työnhaussa, hän puhuu koko ajan monikossa (”me”), ei yksikössä vain itsestään. Muutoin hänen aviomiehensä ei näyttäydy lainkaan hänen kertomuksessaan. Hän näkee olevansa niin traumatisoitunut, ettei pysty oppimaan kieltä, eikä siksi ole alun kielikurssia lukuun ottamatta edes yrittänyt opetella suomea. Nykyisin hän on työttömyyseläkkeellä, joten pontta työnhakemiseen ei enää ole.

Vuosia Suomessa asuttuaan jotkut kovia kokeneet naiset ovat kaikesta huolimatta päässeet kiinni elämän syrjään ja heidän integroitumisensa suomalaiseen yhteiskuntaan on saanut vauhtia. Esimerkiksi Lejdina – keski-ikäinen maalaistaustainen nainen, joka on käynyt vain muutaman vuoden koulua – lähti omasta aloitteestaan kieli- ja ammatilliselle kurssille. Kurssien jälkeen hän löysi työn keittiöapulaisena. Tämä oli laajentanut hänen elämämpiiriään ja näkökulmiaan maassa, jossa hän oli elänyt jo 14 vuotta. Viimeistä kahta vuotta ennen hän oli elänyt kuin ulkopuolisena suomalaisessa yhteiskunnassa: hänellä ei ollut ollut yhteyksiä kantasuomalaisiin, hän ei ollut osannut suomea eikä ollut työskennellyt tai harrastanut mitään. Hänen tarinansa on vahva esimerkki palkkatyön vaikutuksesta kotoutumiseen, vaikkei työ olisi hyvin palkattuakaan.

Pätkätöihin ja ajoittaiseen työttömyyteen jumiutuneiden venäläis- ja kosovolaisnaisten tilanne oli hyvin samankaltainen: He olivat yleensä korkeasti koulutettuja ja muuttamisen yhteydessä sosiaalisen laskun kokeneita, hyvin sitkeitä ja yritteliäitä henkilöitä, jotka tuntuivat kuin hakkaavan päätänsä seinään yrittäessään uudestaan ja uudestaan löytää oman paikkansa työmarkkinoilla. Esimerkiksi Suomessa

14 vuotta asunut Qerime – keski-ikäinen albaaninainen, joka toimi akateemisen ammatin harjoittajana Kosovossa ennen pakolaisuuttaan – on oppinut suomen kielen hyvin. Hän ei silti ole onnistunut löytämään pysyvää työpaikkaa. Qerime asui ensimmäiset seitsemän vuotta pienellä paikkakunnalla, jossa hän ansaitsi elantonsa pääasiassa pakolaisten tulkkina. Muutettuaan pääkaupunkiseudulle hän on työskennellyt monissa tehtävissä: tulkkina, päiväkotiapulaisena, kirjastoapulaisena, virastoissa ja suuryrityksessä sekä käynyt monia työllistymiskursseja. Hän kuvaa jatkuvia pettymyksiään, kun määräaikaisesta tukityöllistämispaikasta ei irtoakaan pysyvämpää työtä:

Jokaisessa työpaikassa olen toivonut, että jään töihin. Koska ajattelen, nyt tulee tilaisuus, ehkä minä jään! (..) jostain syystä aina joutunut lähtemään pois vaikka sain niitä kiitettäviä, työtodistuksia, mut silti. (...) Minä, se oli minun mielestä tosi vaikea välillä, tunsin juuri ennen kuin pääsin tähän töihin [oppisopimuskoulutukseen], että ihan uupunut, että minä romahdan johonkin [pubuu tuskaisesti]. Koska nämä viimeiset vuoden vaihdoin niin paljon niitä työpaikat: kuus kuukautta ja taas. Koko ajan. Ja uusi ympäristö, uusi, yritä parhaasi tehdä, siellä taas uusi työtehtävä. Juuri kun olen oppinut kaiken, miten toimii, joo, se on pois, nyt menen, joudun lähtemään pois. Se oli mulle, huh, kun ajattelen, minulla oli tosi vaikeaa, tilanne. Tunsin itseni niin väsyneeksi.

Qerime on sosiaalisesti kyvykäs, sivistynyt ja kielitaitoinen nainen, jonka vaikeuksia työllistymisessä on vaikea hyväksyä. Hänen tarinaansa värittävät jatkuva tarve yrittää parhaansa ja pelko tulevasta, sekä ajoittainen masennus. Uussuomalaisen kokemukset työttömyydestä voivat olla raskaampia kuin kantaväestöön kuuluvien, koska he joutuvat samalla taistelemaan myös syrjiviä ja väheksyviä ennakkoluuloja vastaan ja opettelemaan selviytymistä suomen kielellä uusissa ympäristöissä. Heillä on työn sijaan vain rajallisesti muita mahdollisuuksia saada sosiaalista arvostusta suomalaisessa yhteiskunnassa.

Osa ikääntyvistä uussuomalaisista naisista ei vuosien tuloksettomana työn etsimisen tai lyhyiden työllistymispätkien jälkeen jaksa enää uskoa minkään pysyvämmän ratkaisun löytymiseen, vaan sinnittelee päivä kerrallaan ja keskittyy elämässään muihin asioihin kuin työn murehtimiseen. Haastatelluista naisista venäläisillä oli useammin taipumusta uskoa, että heillä on oikeus saada omaa koulutusta ja kokemusta vastaavaa työtä. Jos koulutusta vastaavaa työtä ei löydy, he tyytyvät elämään sosiaaliturvalla ennemmin kuin menevät ns. alempiin töihin. Jekaterina – työtön keski-ikäinen korkeasti koulutettu ammattilainen – kertoo vaikeuksistaan löytää töitä. Hän on asunut Suomessa 11 vuotta miehensä ja kahden nyt aikuisen poikansa kanssa ja on vuosien varrella tehnyt monenlaisia lyhytaikaisia, etupäässä oman alansa, töitä.

No, joskus minä olen töissä tässä Suomessa. Harvemmin kuin haluan työskennellä. Koska minulla on energiaa ja voimaa, halua, työhalua, muttei ole mahdollista, työskentely. Kuitenkin elämä on onnellista, koska elämä on suurempi kuin työ. Työ vain elämän osa. No, tärkeä osa, muttei koko elämä. Aina voi löytää vaihtoehto työnteolle. No, mitä muuta, kesällä minä aina työtön, koska kesä on niin kaunis Suomessa. (...) Tällä hetkellä minulla on voimaa, on energiaa, halua, haluaisin vielä työskennellä, työskennellä työskennellä—mutta työn pitää olla lempityö, ei tylsä, luottava (luova?)—no, ammattini mukaan, (...) tai ihmisten kanssa, sosiaalityö.

Jekaterinan asennoituminen työhön perustuu instrumentaaliselle itsensä toteuttamisen ajatukselle: hän haluaisi matkustaa ja harrastaa, ja siihen tarvitaan rahaa. Hän ei ole kuitenkaan valmis tekemään työtä vain rahan tai moraalisen periaatteen vuoksi, vaan työn on oltava myös antoisaa ja sen tulee vastata hänen odotuksiaan ja koulutustaan. Hänen poikansa ovat jo aikuisia ja ansaitsevat oman elantonsa ja he mahdollisesti myös avustavat vanhempiaan taloudellisesti. Jekaterina ja hänen miehensä saavat perustoimeentulonsa työttömyyspäivärahasta ja asumistuesta sekä ajoittaisista työllistämistöistä, joten hän ei ole nähnyt tarpeelliseksi ottaa vastaan mitä tahansa työtä. Jekaterinalta puuttui Neuvostoliiton aikaan mieliin iskostunut tapa oikeuttaa omaa olemassaoloaan ensisijassa työn kautta.

Moni venäläistaustainen haastateltava kritisoi voimakkaasti maanmiehiään ja –naisiaan spontaanisti haastatteluissa. Venäläisten valitettiin olevan liian nirsoja työn suhteen ja vaativan oman alansa töitä. Esimerkiksi Larisa, taiteilija ja yrittäjä, valitti:

Ja sitten täällä, kun istuvat vieraassa [pöydässä?], syövät vierasta leipää, he arvostelevat ja etsivät puutteita, nämä ihmiset, jotka otettiin vastaan. Siis kiittämättömät ihmiset, jotka istuvat ja puhuvat: - Me täällä Suomessa emme ole kenellekään tarpeen, ei ole työtä. Minä kysyn: - Mitä olet tehnyt sen eteen, että olisi töitä? - No en mitään, olin Venäjällä musiikinopettaja, täällä en löydä itselleni työtä. Minä sanon: - Mutta opiskele toisia kursseja, valmistu- mene vaikka ompelemaan. - Ei, minä olen musiikinopettaja, tai lääkäri, ja haluan nimenomaan sitä. Mutta jos elämä on muotoutunut niin, tai tilanne vaatii, siis jotakin on itsessä muutettava, eikä vaadittava, että antakaa minulle sitä, mihin minä olen tottunut.

Myös Natalia, opettaja, suomii maanmiehiään työhaluttomuudesta:

Ketään ei täällä pidetä väkisin voimalla. Minä sanon: - teille on annettu asunto, te ette käy töissä, kaikkea on tarjottu. Sitten vielä olette tyytymättömiä. Sellaiset ihmiset ärsyttävät. - - siellä, missä asun, ei oikeastaan kukaan venäläinen tee töitä. Minä en käsitä sitä, miten voi elää koko elämänsä toisten kustannuksella.

On mielenkiintoista, että tällainen kuva työhaluttomasta venäläisestä elää venäläisten omassa keskuudessa, vaikka samaan aikaan kaikki haastateltavat vanhoivat haluaan tehdä työtä jos vain onnistuisivat sitä saamaan. Kukaan haastatelluista albaaneista ei puhunut maanmiehistään samaan sävyyn, vaikka hekin joutuvat altavastaajiksi jatkuvasti samojen syytösten vuoksi. Arieta, nuori naimaton lähihoitaja, aloitti vanhempiansa kuvaamisen seuraavasti:

Mutta tossa puolisen vuotta sitten meidän vanhemmat sai töitä täältä Suomesta. Tosiaan, he on nyt kuin eri ihmiset. Me isän kans tuos jopa huomaa sen hymyn et, semmonen tuli takasin. Mä sanoin monta kertaa et me saatiin meidän isä takasin (kertoo hymyillen). Mutta on hän koko ajan ollu kursseilla ja näin, mut se et he joutu jossain vaiheessa työtömäks, ja tavallaan se prosessi jatku et sitä työtä ei löytyny. Et heitä harmitti se et on riippuvaisia jostain sosiaalista [sosiaaliavustuksista] tai tämmöisestä että--- Se on yleistä mutta se on-- myöskin, kauheeta. (...) Jotenkin mun isäkin sano että hän tavallaan vie toisten rahoja sillain. Vaikka mä sanoin että ollaanhan me muut töissä et kyllähän mekin maksetaan sitä veroa, ei sitä sillain tarvitse ajatella. Mut kuiteski totta kai sitä ajattelee mitä ajattelee.

Työ ja moraalit ovat käsitepari, joka hahmottuu keskeiseksi oman etnisen ryhmän omakuvan rakentamisessa. Naiselle sallitaan kummassakin ryhmässä enemmän liikkumatilaa kuin miehille: nainen voi legitimitä olla poissa työmarkkinoilta lastenhoidon vuoksi tai jos hänen miehensä on niin varakas, ettei naisen tarvitse käydä töissä. Tosiasiassa jälkimmäinen tilanne oli täysin hypoteettinen kaikille haastatelluille. Lastenhoitoa kotona pidettiin ongelmallisena, koska kummankin ryhmän naiset uskoivat sen pitkän päälle eristävän suomalaisesta yhteiskunnasta ja aiheuttavan siten psyykkistä pahoinvointia.

7 Sopeutumista sosiaaliseen laskuun

Kaksi kolmesta haastatellusta venäläistaustaisesta naisesta oli kokenut suhteellisen sosiaalisen asemansa laskun, jos vertaamme heidän nykyistä tilannettaan Suomessa heidän vanhempiansa ja/tai omaan sosiaaliseen asemaansa Neuvostoliitossa/Venäjällä. Vain kahden naisen suhteellinen sosiaalinen asema oli parantunut siirtolaisuuden myötä, vaikka monien – ehkä kaikkien – sosiaaliturva ja taloudellinen hyvinvointi oli parantunut. Sosiaalisen laskun perussyö oli se, että naisten oli vaikeaa löytää koulutusta ja kokemusta vastaavaa työtä Suomesta. Suomessa asuvien Venäjän kansalaisten koulutustaso on Suomen kansalaisia korkeampi: 38 prosenttia 25–64-vuotiaista on korkeakoulutettuja kun koko väestön parissa luku on 32 prosenttia (Pohjanpää, Paananen & Nieminen 2003: 86). Aiemmin taidekoulun johtajana toiminut Jelena kommentoi ensimmäistä työtään Suomessa:

Alusta minä olin tässä, se on vähän häpeä, minä johtaja koulun, taidekoulun, minä tulen Suomeen, aloitan siivoaja. No, minä ajattelin, se on lyhyt aika ja minä opettelen kielen ja minä menen kouluun, mitä tabansa, tai päiväkodin, minulla oli paljon tietä mihin mennä, minä olin robkea (...)

Myöhemmin Jelenalla olikin muita työpaikkoja, mutta ne olivat kaikki lyhytkestoisia. Hän ei ole löytänyt mitään pysyvämpää työtä, vaan nykyisin käyttää suurimman osan ajastaan vapaaehtoistyöhön.

Kosovonalbaanien parissa tilanne on hiukan erilainen, koska useimmilla on varsin vaatimaton koulutus- ja varallisuustausta. Heistä useimmat ovat jatkaneet Suomessa työntekijöinä jos ovat onnistuneet löytämään töitä. Suomessa asuu kuitenkin myös korkeasti koulutetun, kosovolaisen kaupunkilaissivistyneistön edustajia. Kaikki tätä ryhmää edustaneet haastatellut naiset olivat jääneet vaille oman alansa töitä Suomessa.

Naiset, joilla on paljon mukana tuotua sosiaalista ja koulutuksellista pääomaa, voivat sopeutua uuteen elämään neuvokkaasti ja luovasti, mutta toisaalta heidän odotuksensa ovat yleensä korkealla. Tämän vuoksi ongelmien kohtaamisen riski on suuri ja helposti he pettyvät. Heillä on vähemmän koulutettuja paremmat valmiudet oppia kieltä ja löytää koulutusta, toisaalta heillä on korkeampi kynnys alkaa puhua suomea jos he selviytyvät myös englannilla. Muutamat totesivat saavansa parempaa palvelua puhuessaan englantia eivätkä venäläisittäin murtavaa suomea. Jotkut vaativat itseltään kieliopillisesti virheetöntä ilmaisua eivätkä siksi halunneet ryhtyä puhumaan suomea.

Selviytymisstrategiat sosiaalisen laskun tilanteessa poikkesivat jonkin verran kahden ryhmän välillä. Venäläisnaiset, jotka joutuivat kohtaamaan sosiaalisen statuksen laskun uudessa maassa, korostivat tyypillisesti omaa kulttuurista sivistyneisyyttään

ja olivat jossain määrin valikoivia heille kelpaavaa työtä kohtaan. Heidän oli vaikeaa hyväksyä alempi sosiaalinen asemansa ja työskennellä sopeutumisen eteen, ja siksi jotkut eivät edes halunneet opetella suomea.

Kummassakin ryhmässä naiset, joilla oli lapsia, ”sijoittivat” lastensa koulutukseen ja harrastuksiin sekä tukivat heitä kaikin mahdollisin tavoin sosiaalisessa nousussa. Lapset olivat heille mahdollisuus lunastaa takaisin oma menetetty korkea sosiaalinen asema. Jelena, alun perin taidekoulun johtaja ja taiteilija, oli haastatelluista äärimmäisin tämän tendenssin ilmentäjä. Hän oli omistanut koko nykyisen elämänsä lapsenlapsensa harrastuksille ja koulutukselle. Jelenan narratiivissa lapsenlapsen monet harrastukset ja koulumenestys olivat keskeisin aihe, josta hän myös puhui loputtomasti.

8 Työ, perhe ja naisten toimijuus

8.1 Työtä perheen hyväksi?

Niin venäläisten kuin kosovarienkin parissa naisille lankeaa itsestään päävastuu lastenhoidosta. Siksi työn ja perheen yhteensovittamisen voisi olettaa ratkaisevasti heikentävän heidän työllistymishaluaan ja –mahdollisuuksiaan Suomessa. Avioliitto ja perhe eivät kuitenkaan näyttäyty kummankaan ryhmän naisten elämäntarinoissa vaihtoehtona työlle. Kaikki naiset kertoivat, että naisen on parasta mennä töihin kunhan lapset ovat vähän kasvaneet. Kosovolaiset halusivat (yhtä naista lukuun ottamatta) olla kotona kunnes pienin lapsi täyttää kolme vuotta. Muutamat puhuivat siitä, että pienten lasten äitien olisi parasta tehdä osa-aikatyötä. Kummassakaan ryhmässä ei tullut esiin ajattelutapaa, että naisen paikka olisi pysyvästi kotona, lapsia ja kotia hoitamassa.

Kosovosta kotoisin olevat naiset eivät kytkeneet työn arvostustaan ja työhaluun oman itsensä toteuttamisen tarpeisiin, lukuun ottamatta muutamaa nuorta, Suomessa kasvanutta naista. Kosovonalbaaneilla oli voimakas tarve olla hyödyksi perheelleen rahaa ansaitsemalla ja olemalla hyveellisiä. Silloinkin kun he selittivät haluaan työskennellä omista henkilökohtaisista tarpeistaan käsin, he esittivät nämä tarpeet suhteessa äidin tai tyttären roolin toteuttamiseen. Rezarta, nuori kosovo-laistaustainen opiskelija, kuvasi tulevaisuudensuunnitelmiaan:

Mä voisin sanoa- ehkä mun perheelle vanhemmille on enemmän tärkeä et mä meen naimisiin ja tälleen. Mut mulle se ei oo tärkeää. Mulle on tärkeää työllistyminen ja kouluttautuminen. Se on mun tärkein asia, joo. Et mä haluan tavallaan, et mun lapsista, jos mä saan joskus lapsia, niin et ne voi olla ylpeä äidistään. Mä oon ylpeä mun vanhemmista, ja mä haluan et myös mun (...) lapset voi olla musta ylpeitä.

Rezarta korosti että hänelle tärkein asia tulevaisuudessa on kouluttautuminen ja työ, ei niinkään avioituminen ja perheen perustaminen, vaikka nämä ovat hänen vanhempiensa mielestä ykkösasioita. Hän liitti työmotivaationsa kiinteästi tulevaan äidin rooliinsa: lasten tulisi voida olla hänestä ylpeitä. Perheen perustaminen oli itsestään selvä osa hänen tulevaisuusvisiotaan ja omakuvaansa, vaikka hän sanoikin sen olevan vähemmän tärkeä kuin työ.

8.2 Päätöksiä ja voimanlähteitä

Aviossa olevat venäläistaustaiset naiset puhuivat paljon enemmän miehensä roolista työmotivaatiossaan kuin kosovolaisnaiset. Esimerkiksi Hilja, venäläis-inkeriläinen nainen tuli Suomeen 12 vuotta sitten ja on nykyisin työtön. Kertomuksessaan hän viittaa jatkuvasti miehensä työpaikkoihin, opiskeluun ja mielipiteisiin vaimonsa

työstä ja hedelmällisyydestä. Hiljan oma subjektiivisuus jää taka-alalle, suhteisiin kytkeytyneeksi eli relationaaliseksi. Kun kysyin, onko hänellä ajatuksia millaista työtä hän haluaisi tehdä, hän vastasi:

No toiveita olis että pitäis saada töitä kun miehenikin saa koko ajan, kun hän on töissä, hänkin haluaa että mä pääsisin töihin. Ja sitten hänellä on tota-- hän ei halua enää maksaa vuokraa vaan hän haluaa ihan, ja minäkin haluaisin jo ostaa jotain omaa- ehkä asunnon--

Hiljalle pääasia oli, että hänen miehensä mielestä vaimon pitäisi mennä töihin, jotta he saisivat asuntolainan ja voisivat ostaa asunnon. Hän ei itse vaikuttanut kovin innostuneelta asiasta, vaikka hänkin piti omaa asuntoa sinänsä hyvänä ajatuksena. Parisuhdesuuntautuneisuus oli kosovarien parissa ylipäänsä paljon vähäisempää kuin venäläisten parissa. He näkivät itsensä paljon selkeämmin suhteessa lapsiinsa ja työhön, joko aiemmin Kosovossa tehtyyn tai Suomessa tekemäänsä työhön. Puhuessaan avioliitosta yleensä tai puolisostaan he eivät koskaan viitanneet rakkauteen tai kiintymykseen. Myös nuoret naiset olettivat menevänsä naimisiin vanhempiansa ehdottaman albaaninuorukaisen kanssa. Albaanihaastateltavat puhuivat yhteensopivuudesta mutteivät koskaan rakastumisesta. Rakkaus liikkeelle panevana voimana oli taas venäläisten puheissa joko selkeästi esiin tuotu teema tai ainakin siihen viitattiin rivien välissä.

Haastatellut venäläistaustaiset naiset vaikuttivat lastenhankkimispäätöksissään yllättäen miehistään riippuvaisemmilta kuin kosovarinaiset. Esimerkiksi Raisa – nelikymppinen korkeasti koulutettu työssäkäyvä nainen – kuvaili päätöstä luopua kolmannen lapsen hankkimisesta näin:

Mieheni sanoi, riittää [lapset]. (Naurahdus) En tiedä, töitä on tärkeämpi tehdä. En tiedä. Meillä ei ole iso asuntoa ja nyt tilanne on--- niin että meidän pitää vaihtaa asuntoa.

Raisa aloittaa vastauksensa viittaamalla ensiksi venäläismiehensä mielipiteeseen asiassa, ei omaan ajatukseensa. Vasta sitten hän kääntyy omaan ristiriitaiseen asennoitumiseensa ja käytännön rajoittaviin tekijöihin (pieni asunto). Olisi kuitenkin harhaanjohtavaa sanoa, että kaikki venäläisnaiset esittivät itsensä miehestä riippuvaisiksi päätöksissään. Muutamat kuvasivat oman ja naispuolisten sukulaistensa roolin muuttamisratkaisussa ratkaisevana. Esimerkiksi Jekaterina – viisikymppinen korkeasti koulutettu työtön venäjän-suomalainen nainen – kuvaa omaa toimintaansa muuttopäätöksen teossa:

Ja me matkustimme, kaksi kertaa minä käyn Suomessa, kuin turisti. Ja minä katson ja mietin, miksi ei. Minä katson ja mietin miksi ei? Mies ei halua, koska hänellä on äiti [Venäjällä]. Kuitenkin minä onnistun pakottamaan tulla meidän kanssa. No hän on venäläinen, hänellä oli hyvä työ--- Minä luulin [ajattelin], että pojat tarvitsevat isää, ja otin häntä kiinni ja--- No se on [ollut] hyvä ajatus.

Ensimmäisenä selityksenä Suomeen muutolle Jekaterina mainitsi poikiensa tulevaisuuden: Venäjällä he olisivat joutuneet armeijaan ja mahdollisesti Tšetšeniaan sotimaan. Myöhemmin narratiivissa Jekaterina tuo esiin myös muita motivoivia tekijöitä. Hän ilmaisee tehneensä päätöksen itse ja suostutelleensa miehen tulemaan mukaan. Kummassakin ryhmässä perheen kanssa muuttaneiden naisten muuttoratkaisut tulevat esiin pitkälti naisten päätöksinä: joko heidän omanaan tai heidän äitinsä päätöksinä.

Suomalaisen miehen kanssa avioituneet venäläiset kuvaavat tilanteen hiukan toisin. He esittävät elämäntarinansa enemmän sattumuksien ja muiden tekemien päätösten seurauksena, vailla omaa tietoisista ratkaisua pyrkiä länteen. Tämä lienee vastaus stereotyyppiseen käsitykseen ”ovelista” venäläisistä naisista, jotka menevät naimisiin suomalaisen kanssa vain päästäkseen pois Neuvostoliitosta/Venäjältä. Naiset halusivat elämäkerrassaan – tietoisesti tai tiedostamattaan – esittää itsensä viattomana, joten heillä oli tarve vähätellä omaa toiminnallista rooliaan muuttopäätöksen tekemisessä. Esimerkiksi nainen, joka kertoi kohdanneensa tulevan suomalaisen miehensä sattumalta Leningradin Nevski Prospektilla, paljasti myöhemmin opiskelleensa suomea työväenopistossa jo ennen mieheen tutustumista. Neuvostoliitossa leskeksi jääneen työläisnaisen into opiskella suomea ja ajanvietto turistien suosimalla Nevski Prospektilla on voinut olla tietoinen strategia yrittää löytää sopiva suomalainen mies ja päästä länteen, vaikka hän esitti tarinansa sattumuksena ja oman aktiivisen toimintansa toissijaisena.

Venäläisten ja Kosovon albaaninaisten elämäntarinoiden liikkeelle panevat voimat ovat erityyppisiä: venäläistaustaisilla se on useammin parisuhteisiin liittyvä rakkaus tai sen kaipuu, albaanitaustaisilla useammin äitiys. Tämä luonnollisesti heijastaa niitä syitä, jotka ovat heidät tuoneet maahan. Maahanmuuton motivaatiot näkyvät myös heidän tavassaan suhtautua työhön. Venäläisille se on useammin oman itsensä ja naiseutensa toteuttamiseen liittyvä elämänarvo, kun taas albaanitaustaisille se on ennemminkin keino rakentaa perhettä ja sukukokonaisuutta. Nämä kaksijakoisuudet ovat tosin kärjistyksiä, sillä äitiys on esillä myös venäläisten tarinoissa liikkeelle panevana voimana (esim. Jekaterina yllä) ja parisuhde albaaneilla. Kysymys on kuitenkin painotuseroista.

9 Etnisyyden merkitys uussuomalaisten naisten elämässä

9.1 Kosovonalbaanit suojelevat naiseutta

Koska Kosovon albaanit joutuivat jättämään kotiseutunsa ja lähtemään pakolaisiksi nimenomaan etniseen ryhmään kohdistuneen vainon ja sodan vuoksi, heille oma ryhmä ja sen puolustaminen ovat keskeisiä arvoja. Heidän kansallisessa omakuvasaan sukupuoli, naisten haavoittuvuus, avioliitto ja lisääntyminen näyttelevät tärkeää osaa. Jugoslavian hajoamissodissa seksuaalisesta väkivallasta ja joukkoraiskauksista tuli yksi keskeinen sodankäynnin ja etnisen puhdistuksen muoto. Kosovonalbaanit ovat etnisenä ryhmänä kokeneet häpeällisenä pidetyn kollektiivisen trauman, joka on syvästi vaikuttanut heidän omakuvaansa ja tapoihinsa järjestää perhe-elämä.

Ennen sotaa Kosovossa oli yksi Euroopan korkeimmista hedelmällisyyksistä (Rasevic & Petrovic 2001), ja kosovolaiset Suomessa ja muualla synnyttävät edelleen suhteellisen paljon lapsia ja arvostavat monilapsisia perheitä (samankaltainen tilanne Lontoossa, ks. Kostovicova & Prestreshi 2003). Useimmat haastatelluista pitivät suuria perheitä arvossa, vaikka yksikään ei nähnyt 3–4 lasta suurempaa perhettä toivottavana. Suomessa asuvien Serbian ja Montenegron kansalaisten kokonaishedelmällisyysluku oli 3.5 lasta vuonna 2002–2004 (Tilastokeskus 2005). Haastatelluista koulutetummat ja nuoremmat naiset halusivat muita vähemmän lapsia. Toinen maahanmuuttajasukupolvi Euroopassa hankkii yleensä vähemmän lapsia kuin vanhempansa ja siirtyy kohti yhteiskunnan yleistä hedelmällisyyttä.

Monet haastatellut kuvasivat kertomuksessaan traumaattisia kokemuksia. Aikuisena muuttaneet kertoivat tarinaa pakolaisuudesta, ja kiinnittivät yleensä vähän huomiota aikaan ennen sotaa tai sortoa. Osalla haastatelluista oli ilmeisiä vaikeuksia sopeutua Suomeen, erityisesti oppia kieltä, koska he olivat kokeneet kovia, menettäneet kotitalonsa, omaisiaan tai terveytensä.

Nuorella sukupolvella on hyvin erilainen tapa luoda albanialainen identiteetti: he eivät niinkään näe itseään etnisen puhdistuksen uhreina. Monet haastatelluista nuorista naisista välttelivät puhumista sodasta ja sorrosta tai puhuivat siitä ulko-kohtaisesti. Heidän kuvansa Kosovosta lepäsi myönteisten kokemusten varassa, joista he kertoivat mieluusti. Kaikki haastatellut olivat kiintyneet Kosovoon, ja moni haaveili joskus saavansa mahdollisuuden asua Kosovossa jonkin aikaa. Monille kosovareille ensimmäinen vierailu vanhassa kotimaassa oli ollut tasoittava ja vapauttava kokemus, ei tosin vakavasti traumatisoiduille. Kosovonalbaanit pitävät yllä kiinteitä sukulaisuussiteitä maiden välillä. Kaikki haastatellut käyttivät joko puhelinta, internet-puheluyhteyksiä tai muita vastaavia tapoja olla jopa päivittäin

yhteydessä lähisukulaisiin Kosovossa ja muualla maailmassa.

Kosovonalbaanit eivät erotu suomalaisessa katukuvassa tai mediassa erityisenä ryhmänä. He eivät pukeudu omintakeisesti eikä heidän ulkonäkönsä poikkea paljoa suomalaisesta. Yhteisönä Kosovon albaanit ovat sosiaalisesti löyhä ryhmä vaikka etninen identiteetti onkin heille tärkeä. Haastateltavani eivät osanneet tai halunneet selittää, miksi albaanit eivät ole innostuneet yhdistystoiminnasta samassa mitassa kuin jotkut muut maahanmuuttajaryhmät (Kostovicova & Prestreshi 2003 havaitsivat saman ilmiön Lontoossa asuvien Kosovon albaanien parissa). Yksi mahdollinen selitys liittyy Kosovon historiaan. Ennen kuin ulkoisen uhan ja sorron kohdanneet Kosovon albaanit löysivät kansallisen yhtenäisyyden, heidän elämäänsä leimasivat klaanien väliset vastakkainasettelut, joissa verikosto oli yleinen käytäntö. Verikosto viittaa tapaan, jossa yhteisö jakaantuu klaaneihin ja jossa ne reagoivat vihamielisyyteen ryhminä niin, että yhden jäsenen kohtaama loukkaus johtaa vastaiskuun koko ryhmää tai ketä tahansa sen edustajaa vastaan. Verikostosuhteet voivat periytyä isältä pojalle. Ryhmä joutuu siis ottamaan vastuun yksilöidensä tekemisistä toista ryhmää kohtaan. (Duijzings 2000: 6–7.) 1800-luvulla syntynyt albaaninationalismi on pyrkinyt yhdistämään alueen albaniankielisiä ja luomaan kasvavan kansallisen tietoisuuden yli uskonnollisten ja sukukeskeisten yhteenkuuluvuuksien (ks. esim. Schwandner-Sievers & Bernd 2002).

Maailmalle lähteneet kosovonalbaanit välttävät avioitumista ulkopuolisten kanssa. Epämuodollisissa keskusteluissa albaanien kanssa kävi ilmi, että perhe ja suku hylkää herkästi suomalaisen tai jonkin muun ulkopuolisen miehen kanssa naimisiin menneen albaaninaisen. Haastattelut antoivat asiasta toisenlaisen kuvan kuin epämuodollisemmat keskustelut. Useimmat esittivät kantanaan, että avioliitto ulkopuolisen kanssa on mahdollinen, jos nuoret sopivat yhteen. Nämä esitetyt mielipiteet motivoituivat todennäköisesti tarpeella esiintyä suvaitsevana ja modernina suomalaista yhteiskuntaa edustavan haastattelijan edessä.

Ryhmän sisäiset avioliitot ovat usein järjestettyjä: vanhemmat ja sukulaiset esittelevät mahdollisia sulhas- ja morsiankandidaatteja ja ehdottavat avioliittoa. Useimmat albaanit tietävät, että keskivertosuomalaisen on vaikeaa ymmärtää tällaista avioliittokäytäntöä tai edes erottaa järjestettyä ja pakkoavioliittoa toisistaan. Siksi tämän teeman esiin ottaminen haastattelussa sai usein aikaan puolustusreaktion. Morsiamia ja sulhasia tuodaan Kosovosta Suomeen puolisoiksi täällä jo asuville nuorille. Nuoret tutustuvat Kosovossa kesälomalla sikäläisiin nuoriin ja moni romanssi sekä avioliitto on saanut alkunsa siellä myös ilman vanhempien ja suvun aktiivista vaikutusta. Nuoret naiset pitivät järjestettyjä avioliittoja sinänsä hyväksyttävänä käytäntönä. Rezarta, opiskelija, pohdiskeli asiaa:

*Joo, ja kyl mä ajattelen että jossain vaiheessa pitäähän miestäkin löytää ja mennä naimisiin!
(Naurua) Mut ei mitään kiirettä, mut sen pitäis ehdottomasti albaani olla se mies. Et kun*

jotenkin—meillä albaaneilla on tosi tärkeää säilyttää kulttuuria, et lapset kasvavat niin, että pystyy lapsille puhumaan albaanikieltä, ja opettaa mitä mun äiti on opettanu mulle, ja mitä niin, äidin äitini on opettanu, ymmärrätkö, mun mummo on opettanu mun äidille, että mä voisin jatkaa sen. Koska jos mä menisin suomalaisen kans mitä, mihin, minkä tabansa maalaisen kans naimisiin, mä uskon et se-- vähän häviää, se-- ja se lapsi kasvaa vähän molempien kulttuurien keskellä et se on ihan, joo, ihan sama, ihan pihalla, voisin sanoo. Et se ei sitten lapsellakaan oo enää ihan hauskaa. Ja sit, semmonen, et-- jos menis naimisiin vaikka suomalaisen kaa, niin kyllä elämän aikana tulee sellasii tilanteita, aika vaikeita, on eri kulttuuri-- Et kun näkee elämän ehkä vähän eri tavalla.

Oman ryhmän sisällä avioituminen on kosvonalbaanien identiteetin peruskivi. Monet nuoret naiset ovat käyneet kouluja ja omaksuneet ajattelu- ja toimintatapoja etnisesti suomalaisilta koulukavereiltaan. Siksi heidän voi olla vaikea sopeutua elämään toisella tavoin ajattelevan albaanimiehen kanssa, erityisesti jos hän muuttaa Kosovosta Suomeen. Tilanne voi olla vaikea, olipa kyseessä järjestetty avioliitto tai itse Kosovosta löydetty aviopuoliso. Kesäromanssit eivät ole vanhempien mieleen, mutta he yleensä sopeutuvat tilanteeseen kunhan puoliso on albaani.

Haastattelut paljastivat, ettei aina ole mielekästä kohdella tietyn etnisen ryhmän tai kansallisuuden jäseniä yhteisönä. Esimerkiksi Kosovon albaanien parissa ero maalais- ja kaupunkilaisnaisten välillä on huomattava jaetusta etnisyydestä huolimatta. Kaupunkilaisnaisten monet sosiaaliset piirteet ovat samanlaisia kuin muissakin eurooppalaisissa vanhoissa kaupunkikulttuureissa: korkea koulutustaso, palkkatyö ennen maastamuuttoa, helppous sopeutua kaupunkiympäristöön Suomessa. Yksi haastatelluista – 40-vuotias työtön nainen, jolla on etuoikeutettu sosiaalinen tausta – kuvailee kokemustaan kosvonalbaaniyhteisöstä Suomessa silmiä avaavaksi. Hän erottaa itsensä ja muut Suomessa asuvat kosovarit selkeästi toisistaan ja kertoo oppineensa vasta Suomessa, miten ihmiset Kosovossa elävät. Hän on lähempänä muita Kosovon albaaneja täällä kuin entisessä elämässään Kosovossa, jossa hänellä ei ollut mitään kontaktia kouluttamattomiin maalaisiin. Joissain tilanteissa maahanmuuttaneiden sosiaalisen ja taloudellisen lähtöaseman erot auttavat ymmärtämään kotoutumistapoja paremmin kuin etninen tausta.

9.2 Venäläistaustaisten maahanmuuttajien etnisesti kirjava ryhmä

Tälle ryhmälle etninen yhteenkuuluvuus on monimutkaisempi asia kuin Kosovon albaaneille. He tuntevat ryhmäkuuluvuutta joko kielen, kansallisuuden, neuvostoliittolaisten juurten tai Venäjän kansalaisuuden perusteella. Huomattavalla osalla Suomessa asuvista venäjänkielisistä tai heidän perheenjäsenistään on etnisesti suomalaisia sukujuuria. Vuonna 1990 presidentti Mauno Koivisto määritteli entisen Neuvostoliiton alueella asuvat inkeriläiset paluumuuttajiksi Suomeen, koska heidän alkuperänsä on 1600-luvulla Venäjälle siirtyneessä suomalaisessa väestössä. Aluksi

henkilö, jolla oli yksi suomalaisiksi kirjattu tai suomenkielinen isovanhempi, saattoi saada paluumuuttajan statuksen, myöhemmin vaatimusta korotettiin kahteen isovanhempaan tai yhteen vanhempaan sekä kokeessa osoitettuun kielitaitoon⁵. On ymmärrettävää, että tällä perusteella Suomessa asuvat henkilöt korostavat haastattelutilanteessa suomalaisia juuriaan, vaikka suurin osa perheestä olisikin venäläisiä ja itse olisi kasvanut täysin venäläisessä kulttuuri- ja kieliympäristössä. Haastatellut ”suomensukuiset” naiset olivat kaikesta huolimatta varsin avoimia venäläisyyden kokemuksestaan. He pitivät itseään suurelta osin venäläisinä, koska olivat siellä kasvaneet, ja olivat ylpeitä siitä. Esimerkiksi Jekaterina identifioi itsensä haastattelun alussa seuraavasti:

No, olen viisikymmentä neljä, no kolmevuotias nainen-- aaa, syntynyt Venäjällä, molemmat vanhemmat ovat suomalaisia, venäjänsuomalaisia. Minulla ei ole yhtään venäläistä [verta]. Olen venäjänsuomalainen nainen-- No, minun venäläinen [identiteetti?] koska olen syntynyt Venäjällä, olen syntynyt ja kasvanut ja opiskellut, kaikki (...) sujunut Venäjällä.

Jekaterina on ilmeisen tietoinen venäläisyyden ja suomalaisuuden eroista ja aloittaa esittelynsä tästä seikasta. Jotkut venäläiset valittivat, että Suomessa asuvien venäjänkielisten parissa on juopa niiden välillä, jotka ovat ”aitovenäläisiä” ja niiden, joilla on myös inkeriläisiä tai suomalaisia sukujuuria. Inkeriläiset ja venäjänsuomalaiset korostavat Jekaterinan mukaan olleensa uhreja Venäjällä ja Neuvostoliitossa ja syyttävät ”isovenäläisiä” vuosisatojen aikana kohtaamastaan vainosta ja sorrosta. Tämä tuo yhteisöön jännitteitä ja haittaa kommunikaatiota.

Haastatellut naiset arvostivat venäläisiä sukujuuriaan suuresti. Raisa, korkeasti koulutettu nelikymppinen kaksoiskansalainen, joka on asunut Suomessa yhdeksän vuotta, kertoo hyvistä suhteistaan naapureihinsa ja heidän avuliaisuudestaan. Hän päättelee: *Tunnen että mä olen niin kuin kaksi kansalaisuus.* Raisa kuvailee vierailua Pietarissa tyttären ollessa ensimmäisellä luokalla suomalaisessa koulussa. Tytär sanoi yllättäen, että *me menemme kotiin, meidän juuremme ovat siellä.* Äiti oli tiedustellut, mistä tytär oli oppinut sanan ”juuret”, jota heillä ei ollut kotona käytetty. Heillä ei ollut myöskään tapana korostaa venäläistä taustaa. Tyttären mukaan aiheesta oli puhuttu koulussa. Äiti kertoi vahvistaneensa tyttärensä sanoman: *Kyllä, olemme menossa kotiin.*

⁵ Toisen maailmansodan aikaan Suomessa oleskelleilta ei vaadita kielikokeen läpäisemistä.

9.3 Monimuotoiset identiteetit

Vain yhdellä haastatelluista vaikutti olevan hyvin kompleksinen suhde omaan etniseen taustaansa. Hän pyrki voimallisesti kieltämään etnisyytensä ja vähättelemään sen merkitystä elämässään. Hän sanoi olevansa kulttuurisesti täysin samanlainen kenen tahansa kaupunkilaisen suomalaisen kanssa. Muutamat naisista puolestaan rakensivat arvokkuutensa etnisen taustansa varaan ja korostivat sitä vahvasti. Heillä oli vaikeuksia nivoa elämäntarinassaan yhteen elämäänsä ennen muuttoa ja sen jälkeen.

Useimmilla haastatelluista suhde omaan etniseen taustaan oli kuitenkin varsin tasapainoinen ja he näkivät moninaisen identiteettinsä luontevana. Kaksi kolmesta haastatellusta oli asunut Suomessa jo yli 10 vuotta, joten he ovat ehtineet päästä tasapainoon tilanteen kanssa. Ne, jotka osasivat suomea heikommin suhtautuivat identiteettiinsä Suomessa ristiriitaisemmin. On vaikea sanoa kumpi on muna ja kumpi kana: viekö ristiriitainen identiteetti motivaation oppia suomea vai johdattavatko vaikeudet kieliopinnoissa ristiriitaiseen identiteettiin? Heikosti suomea osaavat kosovarit suhtautuivat suomalaiseen yhteiskuntaan ja suomalaisiin kovin ihanteellisesti. He katselivat Suomea valtavan kiitollisuutensa lävitse. Koska heillä oli vähän sosiaalisia kontakteja suomalaisiin, kuva pysyi etäisyyden vuoksi varsin rikkeettömänä ja epärealistisen auvoisena.

Suomeen kouluikäisinä tulleet joutuivat painimaan omanlaistensa ongelmien kanssa. He puhuivat suomea lähes virheettömästi ja vailla korostusta, mutta silti he kokivat tulevansa aina kohdelluiksi ulkomaalaisina. Suzana, opiskelija, kuvaa omaa kotoutumistaan Suomeen:

Tiedätsä suomalaiset ei ajattele koskaan että sä oot suomalainen jos sulla on aksentti. Vaikka mä saatan ajatella että mä oon puoleksi suomalainen kun mä oon kasvanu täällä. Mutta jos ne kuulee sun aksentti, voi mistäpäin sä oot, ai just joo, ne ottaa sut ulkomaalaisena, ne sanoo ulko-maalainen. Se sanakin on hölmö. Oonks mä jostain ulkoavaruudesta, ufo? Ehkä, joo- siitä mä en tykkää Suomessa. Mä kyllä haluun olla suomalainen, koska mä haluun kuulua jobonkin. En mä Kosovoon aio—en aio palata, niin mä haluun että tää on mun maa, vaikka mä menisin minne niin mä oon suomalainen. Mutta mä en voi tehdä sitä kun suomalaiset ei anna mulle sitä.

10 Syrjintäkokemukset

Kun haastatelluilta kysyttiin kasvokkain mahdollisista syrjintäkokemuksista, useimmat kielsivät kokeneensa syrjintää, mutta mainitsivat kuulleen ystävien ja tuttavien joutuneen uhreiksi. Kasvokkainen haastattelu on kyselykaavaketta huonompi väline tutkia stigmatisoivia kokemuksia, koska niistä kertomiseen voi liittyä häpeän tunteita. Useimmat kerrotut huonot kokemukset liittyivät työvoimatoimiston tai maahanmuuttoviranomaisten toimiin, eivät niinkään tavallisten kanssaihminen kohteluun. Marina, nykyisin kampaajana työskentelevä venäjänkielinen nainen muutti hyvin nuorena Suomeen. Hänen poikaystävänsä jäi Vieroon, kun hän itse muutti sieltä Suomeen. Marina avioitui miesystävänsä kanssa vuonna 1992, mutta mies ei saanut oleskelulupaa Suomeen, koska avioliittoa ei pidetty aitona. Marina synnytti esikoisensa yksin Suomessa ja mies saapui myöhemmin maahan turistiviisumilla. Hänet karkotettiin maasta kun Marina odotti viimeisillään heidän toista lastaan:

Marina: Hän tuli tänne turistiviisumilla, ja me taas yritimme hakea oleskelulupaa. Hän odotti kolme kuukautta ja tuli taas kielteinen vastaus, vaikka minä oli silloin taas raskaana seitsemännellä kuukaudella. Sen jälkeen hänet kutsuttiin poliisilaitokselle. Laitettiin käsiraudat päälle ja vietiin laivalle. Ja ei päästetty edes lapsen synnytykseen. Silloin oli sellainen laki, että oleskelulupaa voisi hakea vain maasta jossa asut. Ja koska hän oli rikkonut sitä lakia, niin hän sai puolen vuoden kiellon tulla Suomeen.

Haastattelija: Niin, te synnytitte lapsen täällä yksin, ilman aviomiestä?

Marina: Joo. Vasta sen jälkeen hän sai [oleskelu]luvan. Ja lapsi oli silloin jo kuukausien ikäinen.

Marinan kokemukset maahanmuuttoviranomaisten kanssa olivat painajaismaisia. Hänellä oli ollut myös vaikeuksia saada Kelassa ymmärrystä äärimmäisille taloudellisille vaikeuksilleen opiskeluaikanaan kahden pienen lapsen äitinä. Hän opiskeli kampaajaksi kun lapset olivat hyvin pieniä ja mies hoiti vauvaa kotona vanhempainvapaalla. Toimeentulotuen sijaan häntä oli kehoitettu menemään opintojen jälkeen iltatöihin, vaikka nuorempi lapsi oli vasta muutaman kuukauden ikäinen. Hän ei kuitenkaan kokenut tulleen syrjityksi tavallisten suomalaisten taholta.

Osa venäläisnaisista kohtaa ennakkoluuloja ja epäilyksiä, että he voisivat olla seksityöläisiä (ks. Kyntäjä 2005). Tämän vuoksi pukeutumiseen liittyvät kysymykset ovat venäläistaustaisille naisille erityisen kiperiä. He joutuvat valitsemaan, haluavatko laittautua suomalaisissa silmissä näyttävästi ja huomiota herättävästi, vai pukeutuvatko suomalaisittain vaatimattomasti ja käytännöllisesti. Useimmat haastatelluista naisista pukeutuivat huomiota herättämättömiin asuihin. Muutamat kertoivat, etteivät mielellään puhu venäjää julkisilla paikoilla tai alentavat ääntään.

Kosovonalbaanien pukeutumistyyli ei poikkea juurikaan suomalaisesta. He eivät käytä huiveja, vaikka ovat muslimeja, eivätkä toisaalta pyri keräämään huomiota kovin paljastavilla vaatteilla. Muutamat kosovaritkin olivat kohdanneet suomalaisnaisten kielteisiä reaktioita. Lejdina, vähän kouluja käynyt keski-ikäinen keittiöapulainen, kuvaa suomalaisia hyvin kylmiksi ihmisiksi, ja epäsosiaalisiksi toisin kuin Kosovossa tai Euroopassa. Hän kertoo albaanihaastattelijalle tapauksesta ravintolassa, jonne hän oli mennyt yhdessä miehensä ja tuttavapariskunnan kanssa.

Ja on monesti tapahtunut naisten kanssa etenkin niin että he katsovat minua niin kuin-- ja joillakin heistä ei ole kaikki kotona täällä (koputtaa omaa päätänsä näyttäkseen mitä tarkoittaa) tiedätkö (surullinen ilme). Kun huomaavat ettet ole niin huononkaan näköinen ja olet hyväntuulinen tiedätkö-- Kerran menimme mieheni ja erään albanialaisen parin kanssa ulos pitämään hauskaa ja nauttimaan illasta. Meillä olikin hauskaa ja saatoimme puhua vähän kovemmalla äänellä ja nauraa, ja siihen tuli yksi [suomalainen] nainen ja katsoi meitä pitkään eikä tiennyt mitä tehdä, tuli meidän pöydälle seisomaan! (kertoo hämmästellessään) Onko tämä normaalia sinusta?

Hän tuli pöydän päälle seisomaan (näyttää miten se tapautui). Sitten tuli vartija ja vei häntä ulos - - näin.

Tässä kertomuksessa kosovarit näyttävät osaavan pitää hauskaa, myös ilman alkoholia toisin kuin suomalaiset. Suomalaiset naiset näyttävät kateellisina ja tylsinä juoppoina. Lejdina kertoo myös miten hänen työpaikallaan ihmiset eivät vaivaudu edes tervehtimään häntä. He eivät auttaneet Lejdinaa, kun hänellä oli kysyttävää ja olivat muutenkin töykeitä: *He ovat kylmästä maasta ja ovat itsekin sellaisia.*

11 Uskonto

Uskonnolla on suhteellisen vähän merkitystä niin Kosovon albaanien kuin venäläis-taustaisten naisten sopeutumisessa Suomeen. Olivatpa he muslimeja, ortodokseja, protestanttisia tai uskonnottomia, vain harva nainen antoi uskonnolle keskeisen merkityksen elämäntarinassaan. Tosin monet venäläistaustaisista haastatelluista pitivät uskontoa jonkinlaisena osana elämäänsä. He saattoivat käydä kirkossa silloin tällöin, vaikkeivät kuuluneet mihinkään seurakuntaan.

Kosovon albaanit kokivat tärkeäksi korostaa olevansa ”toisenlaisia muslimeja” kuin julkisuudessa eniten palstatilaa saaneet Lähi-idän islamia edustavat tahot. He eivät välttämättä noudata sellaisia yleisesti muslimeihin liitettyjä tapoja kuten täydellistä alkoholistä pidättäytymistä, sianlihan karttamista tai ramadan-kuukauden aikaista paastoa. Vain yksi haastatelluista albaaniniaisista oli kokenut Suomessa ollessaan uskonnollisen herätyksen ja oli harras muslimi. Muutamat kritisoivat muslimien tapaa peittää päänsä huivilla tai käyttää kaapua. Haastatteluja tehdessäni kohtasin vain yhden iäkkään, maalta kotoisin olevan albaaninaisen, joka käytti päässään huivia. Ani, keski-ikäinen vähän kouluja käynyt maalta kotoisin oleva lastenhoitaja selitti:

Minä en koskaan sano se että olen muslimi; muslimi on se, jolla on huivit ja ottaa ne vaatteet kaikki tänne (osoittaa nilkekoihin saakka), minä en tykkää (biljaisella äänellä). En tee kenellekään mitään pahaa, mutta tämä- en tykkää. Mun mielestä ei ole hyvä. Kaikki muslimit tekee nämä, laittaa ne huivit ja kaikki, mutta sen takana se tekee mitä vaan. Minä en tykkää semmosesta.

On, on se [uskonto] vähän tärkeä, mutta enemmän minä uskon jumalaan, ei ihmiseen joka tekee näin ja näin. En ota takana jotain ihmisistä. Aina minä pyydän jumalalta kaikki. Minä uskon jumalaan. Ei ihmisiin joilla on- maski (viittaa huntuun). Mulla ei oo maski mutta sydän mun mielestä on hyvä. Olen ylpeä, itselleni ja perbeelleni, ja kasvatus, kaikki. En yritä tehdä kenellekään pahaa. Aina minä koetan, yritän tosi hyvin hoitaa perhe ja moraalit ja kaikki.

Ani arvosti islamia ja piti itseään jumalaapelkäävänä naisena, muttei silti ollut valmis kuulumaan median esittämien ja kadulla tunnistettavien muslimien joukkoon. Uskonto ei määritellyt hänen tapaansa olla hyveellinen nainen. Koska islam samaistetaan Suomessa – ja muualla Euroopassa – selkeästi ulkopuoliseksi uskonnoksi, itsensä eurooppalaiseksi kokevan kosvonalbaaninaisen on vaikeaa yhdistää islamia omakuvaansa.

12 Ehdotuksia integroitumisen edistämiseksi

12.1 Työllistyminen ja työllisyyspolitiikka

Työllistymismahdollisuudet ovat keskeisimpiä uussuomalaisten naisten hyvinvointiin vaikuttavia tekijöitä. Viranomaiset ovat kiinnittäneet asiaan runsaasti huomiota ja työn löytymistä sekä kouluttautumista edistetään monilla hallinnollisilla ohjelmilla, muun muassa kotoutumissuunnitelmilla. Tämä haastattelututkimus vahvistaa virallista näkemystä naisten palkkatyöstä keskeisenä kotoutumista tukevana elementtinä, ainakin Euroopan maista tuleville muuttajille.

Niin venäläistaustaiset kuin Kosovon albaaninaisetkin ovat kuitenkin motivoituneita palkkatyöhön. He ovat hyvin tietoisia siitä, että palkkatyö tuo muutakin kuin taloudellista hyvää. Suurimpana etuna naiset toivat esiin työn elämänsisältönä ja tapana löytää mielekäs paikka suomalaisessa yhteiskunnassa. Jos naisilla oli alle 3-vuotiaita lapsia, he kuitenkin haluavat hoitaa lapsensa itse, ja siirtyä työelämään vasta sen jälkeen kun lapsi on suomalaisessa päiväkodissa (vain yhden haastatellun lapsi oli päivähoitossa alle 3-vuotiaana). Naiset pitivät suomalaista päiväkotia välttämättömänä lasten kielitaidon kehittymisen ja myöhemmän koulumenestyksen vuoksi.

Vaikka kotoutumislaki ja valtion työllistämistoimet auttavat maahan muuttaneita pääsemään työelämään, nämä ohjelmat eivät näytä toimivan parhaalla mahdollisella tavalla. Tukityöllistäminen ja erilaiset määräaikaiset työllistämismuodot ovat saattaneet monet haastatelluista, erityisesti venäläistaustaisista, päätöksien vuoristorataan. Heillä saattoi olla viimeisten kymmenen vuoden ajalta viidestä kymmeneen erilaista harjoittelu- tai tukityöllistymistyötä, joiden välissä he olivat käyneet kurseja tai olleet työttöminä. Moni koki, että he joutuivat aina uudelleen yrittämään parhaansa ja elättelivät toiveita saada pidempiaikaista työtä harjoittelun tai tukityöjakson päätteeksi, ja joutuivat yhä uudelleen pettymään kun sitä ei löytynytäkään.

Tukityöllistämiskäytäntö näyttäisi näiden 30 naisen kokemusten perusteella kaipaavan hiontaa, jotta työpaikkojen vuoristorata voitaisiin katkaista. Maahanmuuttajien alkuvaiheessa paneutuvalla uraohjauksella voitaisiin välttää kielteinen kehitys. Muutamat venäläistaustaiset naiset eivät näyttäneet itsekään tietäneen, mitä halusivat ja mihin pyrkivät, jolloin he olivat aloittaneet koulutuksia ilman kunnon motivaatiota, vain siksi että virkailija oli sitä ehdottanut. Koulutukselliset ja uravalintaan liittyvät ohjauskeskustelut voisivat auttaa korkeasti koulutettuja hyväksymään myös koulutusta vastaamattoman työpolun jos omaa alaa vastaavaa työtä on vaikeaa löytää. Neuvonnan ja työllistämispalvelujen ”tehottomuus” voi heijastaa osaltaan muualta maahan muuttaneiden suhtautumista julkiseen valtaan: erityisesti keskusjohtoisissa

ja epädemokraattisissa sosialistimaissa kasvaneiden naisten voi olla vaikeaa omaksua itsenäistä roolia vuorovaikutuksessa viranomaisten kanssa.

Monella naisella oli taustalla hyvä koulutus ja vahva mutta ilmeisesti mureneva motivaatio löytää paikkansa työmarkkinoilla. Muutamat haastatelluista naisista olivat taloudellisesti marginalisoituneet elämään sosiaali- ja työttömyysturvan varassa – he olivat psyykkisesti sopeutuneet työttömyyteen, mikä heikensi pyrkimystä yrittää löytää töitä (ks. Pietiläinen 2005). Keski-ikäiset ja ikääntyvät naiset joutuivat kaksinkertaisen syrjinnän uhreiksi: heitä ei otettu työmarkkinoilla tosissaan niin iän kuin etnisen/kielellisen taustankaan vuoksi. Työmarkkinoilla uussuomalainen nainen kärsii samoista heikkouksista kuin kantasuomalainenkin pitkäaikaistyötön lisätynä ennakkoluulojen ja mahdollisen kielitaidon puutteellisuuden tuomalla lisärasitteella.

Vaikka työnsaantimahdollisuuksien parantaminen ja työikäisten integroitumisen tukeminen on tärkeää, pitäisi venäläis- ja kosovolaistaustaisten naisten näkökulmasta myös kotona lapsia hoitavien naisten integroitumiseen ja palveluihin kiinnittää enemmän huomiota. Heille suunnatut palvelut lisäävät paitsi naisen omaa, myös koko perheen hyvinvointia.

Turvapaikanhakijoiden sijoittelu ympäri Suomea pienille paikkakunnille on Kosovon albaanien näkökulmasta järjetöntä. He ovat kokeneet asumisen pienissä yhteisöissä maaseudulla tai pienissä kaupungeissa ongelmalliseksi, sillä työnsaanti on ollut käytännössä mahdotonta ja väestön ennakkoluulot heitä kohtaan vahvoja. Näiden tekijöiden vuoksi heidän integroitumisensa suomalaiseen yhteiskuntaan on hidastunut jopa vuosilla. Muuttoa seuraavat vuodet ovat vaikeita uuteen sopeutumisen ja pakolaistaustan vuoksi, ja kun tähän lisätään työmarkkinoilta sivuun jääminen ja mahdollinen syrjintä, on selvää, etteivät albaanit ole halunneet jäädä asumaan ensimmäisille asuinsijoilleen. Kuten muutkin pakolaisryhmät, myös kosovonalbaanit ovat vähitellen valuneet kohti suuria aluekeskittyviä ja pääkaupunkiseutua. Pakolaisten sijoittaminen suurempiin kaupunkeihin, joissa työllistymisen mahdollisuudet ovat paremmat ja joissa on totuttu kohtaamaan kulttuurista moninaisuutta, olisi hyödyllistä niin tulijoille kuin suomalaiselle yhteiskunnallekin. Turvapaikanhakijoiden sijoitteluun liittyviä valtion tukia tulisi muuttaa niin, että heidän vastaanottamisensa olisi suurille kunnille houkuttelevampaa.

12.2 Asenneilmapiiri

Useimmat haastatellut olivat hyötyneet heille tarjolla olleista palveluista ja joillekin ne olivat merkinneet hengissä säilymisen ehtoa. Yksi traumatisoitunut nainen kertoi vakavana, että ilman terapiakeskusteluja psykiatrin kanssa *en olisi tässä enää*. Kaikki olivat käyneet ainakin jonkinlaisia kielikursseja ja useimmat muitakin kursseja. Erityisen lohdullisia olivat elämänkohtalot, joissa nainen pitkän maassa

oleskelun jälkeen pääsi käsiksi kursseihin ja löysi työpaikan, ja kielen oppiminen käynnistyi toden teolla, vaikkakin vuosikausien viiveellä. Haastatelluilla oli vähän huomautettavaa heille suunnatuissa palveluissa, he olivat kaiken kaikkiaan tyytyväisiä ja kiitollisia saamastaan tuesta. Suurimpia puutteita viranomaisten tarjoamissa palveluissa oli se, että maahan muuttanutta lähestyttiin ensi sijassa erillisenä yksilönä, ei perhekokonaisuuden jäsenenä. Naisten perheeseen liittyviä tarpeita kuten avio-ongelmia sekä tarvetta ja halua opiskella ja käydä kielikursseja lastenhoidon lomassa ei ollut huomioitu mitenkään. Toinen esiin tullut kriittinen seikka liittyi suomalaisen yhteiskunnan sulkeutuneisuuteen: vuorovaikutus suomalaisten kanssa oli monelle naiselle vaikeaa ja ennakkoluulot loukkasivat. Vaikka useimmat kielsivät kohdanneensa suoranaista syrjintää, he kertoivat kokeneensa itsensä ei-toivotuksi asukkaiksi erilaisissa tilanteissa.

Uuteen asuinmaahan integroituminen ei riipu vain muuttajasta itsestään ja viranomaisista. Kantäväestön suhtautuminen ja asenneilmapiiri vaikuttaa keskeisesti siihen, miten maahan muuttanut mieltää oman identiteettinsä uudessa maassa. Työnantajilla ja työntekijöillä on ennakkoluuloja muualta muuttaneita työntekijöitä kohtaan, vaikka nykyisin ulkomaisen työvoiman tarve tunnustetaan (ks. esim. Moisio & Martikainen 2006). Moni nainen oli vakuuttunut, ettei hän koulutuksestaan, kielitaidostaan tai kokemuksestaan huolimatta tule koskaan saamaan työpaikkaa jos sitä hakee myös joku etnisesti suomalainen henkilö. Monella oli ikäviä kokemuksia työkavereista ja heidän kielteisistä asenteistaan. Tosin löytyi myös työpaikkoja, esimerkiksi parturi-kampaamoja, joissa muut työntekijät puolustivat työkaveriaan asiakkaiden ennakkoluuloja vastaan. Toiset eivät esimerkiksi suostuneet palvelemaan asiakasta, joka kieltäytyi uussuomalaisen kampaajan palveluista. Kuva suomalaisista työkavereina oli kaiken kaikkiaan ankea. Yksi haastateltu pohdiskeli suomalaisia naistyöntekijöitä ja piti heitä määräilevinä, toiset töykeinä ja kylminä. Toinen asia on, kuvastaako tämä ylipäänsä suomalaista työelämää ja kanssakäymistä työpaikoilla, vai erityisesti uussuomalaisiin kohdistuvaa käytöstä.

12.3 Kielenoppiminen

Lähes kaikki haastatellut pitivät kielitaitoa ja sen kehittämistä ensisijaisena. Heidän mielestään ilman sitä on lähes mahdotonta saada minkäänlaista työtä, harrastaa tai hoitaa asioitaan tehokkaasti viranomaisten kanssa. Monenlaisista kielikursseista huolimatta on erityisesti pakolaistaustaisten kosovarinaisten kielitaito pysynyt heikkona. Tämä johtuu osittain heidän vähäisestä koulutustaustastaan, perheenäidin velvollisuuksistaan sekä traumaattisista kokemuksistaan, jotka vaikeuttavat uuden kielen omaksumista. Monet kärsivät masennuksesta tai stressioireista, jotka vaikuttavat oppimiseen. Koska pääosa haastatelluista valittiin niiden uussuomalaisten parista, jotka kykenevät ilmaisemaan itseään suomen kielellä, erittäin heikon suomentaidon omaavat naiset voivat olla aliedustettuina tässä tutkimuksessa. Siten

haastattelujen antama kuva Suomessa useita vuosia asuneiden naisten kielitaidosta voi olla todellisuutta myönteisempi. Haastatelluissa oli naisia, jotka olivat oppineet aikuisina maahan tultuaan suomen hyvin ja kykenivät selviytymään vaikeistakin työtehtävistä suomeksi. Kaikki Suomessa koulua käyneet nuoret naiset taas osasivat puhua suomea yhtä sujuvasti kuin kuka tahansa kantaväestöön kuuluva.

Koska monet naiset olivat saapuneet Suomeen nuorina aikuisina, heillä on ollut perheeseen liittyviä velvoitteita, jotka ovat vaikeuttaneet osallistumista kielikursseille ja muuhun koulutukseen. Jos heillä on pieniä lapsia, heidän on vaikea irrottautua kodin piiristä ja lähteä kurssille (myös Lähteen 1999 pro gradu –tutkielmassa haastatellut kosvolaiset naiset valittivat samaa). Oman suvun tuoma tukiverkosto on monella varsin ohut verrattuna siihen, mitä se olisi Kosovossa, mikä vaikeuttaa arjesta selviytymistä. Perherakenne on ydinperheistynyt verrattuna aiempaan erityisesti kosvareilla mutta myös venäläistaustaisilla, joiden on muuton jälkeen vaikeaa toteuttaa aiempaa laajennetun äitiyden mallia, jossa isoäideillä on merkittävä kasvatusrooli (Rotkirch 2000). Kotona lasten kanssa olevilla äideillä on varsin vähän intensiivisiä kontakteja suomalaisiin, lukuun ottamatta toisia asuinalueen äitejä, joiden kanssa opetella arkikielen alkeita. Epämuodolliset kielenopiskelun tavat olisivat näille usein vaikeassa elämäntilanteessa eläville naisille välttämättömiä. Jo seitsemän vuotta sitten Ekberg-Kontulan (2000, 23) afrikkalaistaustaisia naisia käsittelevässä selvityksessä todettiin samaan tapaan kotona lapsia hoitavien naisten kielenopetuksen erityistarve. Muutamat naiset ehdottivat, että TV:ssä voitaisiin esittää kielikursseja maahanmuuttajille, erityisesti vanhemmille ihmisille. TV:n rooli ylipäätään on erityisen tärkeä naisille, joilla on pieniä lapsia. Tosin hyvin harva katsoi pelkästään suomenkielisiä TV-ohjelmia, sillä lähes kaikilla oli satelliitti-TV, jonka kautta katsoa omakielisiä ohjelmia.

12.4 Kansalaisuus ja poliittiset oikeudet

Kosvonalbaaneilla on erilainen suhde Suomen kansalaisuuden hakemiseen kuin Venäjältä tai Neuvostoliitosta Suomeen muuttaneilla. Osa venäläisistä ei edes halunnut Suomen kansalaisuutta. Pakolaisina maahan saapuneet kosvarit sen sijaan olivat innokkaita hankkimaan Suomen kansalaisuuden, koska Serbian kansalaisuus tai muukalaispassi ei heitä yleensä miellyttänyt. Osa suhtautui passiasiaan hyvinkin emotionaalisesti ja vihasi Serbian passiaan poliittisista syistä. Passin uusiminen Serbian lähetystössä Ruotsissa oli monelle vastenmielistä.

Vaikka pysyvästi maassa asuvalla muun maan kansalaisella on sama sosiaaliturva ja oikeudet kuin Suomen kansalaisella (muttei äänioikeutta valtiollisissa vaaleissa), on kansalaisuus kysymys tärkeä identiteettiin liittyvä seikka. Kansalaisuuden saaminen vahvistaa maassa pitkään asuneen yksilön sisäistä ja poliittista integroitumista maahan.

Yksi haastatteluissa useimmin esiin tulleista teemoista oli kansalaisuuden hakemiseen vuodesta 2004 lähtien vaadittu muodollinen kielikoe. Monet vanhemmat ihmiset olivat reuttaneet kokeessa eivätkä siksi voineet saada kansalaisuutta, vaikka olisivat asuneet maassa jo toistakymmentä vuotta. Muodollisen kokeen suorittaminen on kouluja käymättömälle vanhemmalle henkilölle haastavaa, vaikka hän osaisikin puhua suomea.

Vain harva haastatelluista tiesi, että hänellä on oikeus äänestää kunnallisvaaleissa. Eräs nainen kertoi, että hän oli postissa aina saanut ilmoituksen äänioikeudesta, mutta oli ajatellut että kyseessä täytyy olla erehdys, eihän hän ole Suomen kansalainen. Lain mukaan henkilö, joka on ollut kirjoilla kaksi vuotta kunnassa, saa oikeuden äänestää kunnallisvaaleissa olipa hänen kansalaisuutensa mikä tahansa. Tämä tiedon puute poliittisista oikeuksista vaatii korjausta. Kansalaisjärjestöjen ja viranomaisten tulisi edistää maahan muuttaneiden tietoisuutta mahdollisuudestaan äänestää kunnallisvaaleissa.

12.5 Perhe

Koska mahdollisuudet muuttaa maahan työperäisesti ovat hyvin rajattuja, on avioituminen suomalaisen kanssa noussut keskeiseksi maahanmuuttostrategiaksi. Henkilökohtaisten suhteiden käyttäminen instrumentaalisesti oleskeluluvan hankkimisessa ei ole toivottava tilanne. Tämän taktiikan käyttöä voidaan vähentää vain kehittämällä tapoja joilla tulla maahan myös työnhakijana. Syksyllä 2007 hyväksytty hallituksen maahanmuuttopoliittinen ohjelma kiinnittääkin huomiota työnhakuun liittyvän maahantulon mahdollistamiseen, vaikkei välittömiin toimenpiteisiin asiassa aiotakaan ryhtyä. Osa haastatelluista venäläisnaisista oli kohdannut ongelmia, jotka johtuivat avioliiton strategisesta käytöstä maahanmuuttoperusteena. Ongelmia ovat olleet esimerkiksi väkivaltainen aviomies, työttömyys, eläminen syrjäseudulla vastoin tahtoa ja siihen liittyvä sosiaalinen eristyneisyys (vrt. Warkentin 2000). Toisaalta avioituminen suomalaisen miehen kanssa voi olla etu sosiaalisessa ja taloudellisessa integroitumisessa, jos avioliitto ei kariudu nopeasti. Esimerkiksi Jääskeläisen (2003) tutkimuksessa avioliitto suomalaisen kanssa näyttäytyi selvästi etuna sosiaalisessa ja taloudellisessa integroitumisessa.

Maahanmuuttopolitiikka ei ota huomioon perhettä kokonaisuutena. Esimerkiksi joku perheenjäsenistä voi jäädä vaille Suomen kansalaisuutta vaikka kaikki muut olisivat sen saaneet. Tällainen tilanne ei ajan mittaan ole toivottava. Suomen passin puuttuminen voi aiheuttaa hankaluuksia matkoilla, kun yksi perheenjäsen tarvitsee johonkin maahan viisumin vaikka muut eivät tarvitse. Kansalaisuudessa ei ole kuitenkaan kyse pelkästään käytännöllisistä tekijöistä, vaan myös symbolisesta kuuluvuudesta ja sitoutumisesta, joten perhettä jakavat kansalaisuuslinjat ovat ongelmallisia.

Monissa uussuomalaisissa perheissä, erityisesti pakolaisperheissä, nuoret tytöt omaksuvat kulttuurisen ja kielellisen kääntäjän roolin ja huolehtivat perheen vieranomaiskontakteista. Vaikka nuoret kosvolaistaustaiset naiset näyttävät selviävät hyvin elämässään, tämä huolehtijan rooli on raskas eikä se välttämättä edistä heidän henkistä hyvinvointiaan. Jos vanhemmat ja miehet joutuvat riippuvaisiksi nuorten tyttäriensä avusta ja tietämyksestä, perheen sisäiset suhteet voivat muodostua jännitteisiksi.

Maahan muualta muuttaneiden avioerot ovat yleisiä: uuteen ympäristöön sopeutumisen tuomat paineet helposti pahentavat henkilökohtaisia ristiriitoja. Siksi uussuomalaiset perheet sekä monikulttuuriset parit tarvitsevat kipeästi kulttuurisensitiivisiä parisuhdeterapia- ja sovittelumalleja. Kosovonalbaanien tapa noutaa Kosovosta puolisoita nuorille miehille ja naisille tuo suhteisiin lisärasitteita, kun toinen puolisoista joutuu sopeutumaan aivan uuteen kieli- ja kulttuuriympäristöön, joka taas toiselle on osa omaa itseä.

13 Lopuksi

Maahan muuttaneiden naisten integroitumista suomalaiseen yhteiskuntaan voidaan tarkastella sekä yksilö- että ryhmänäkökulmasta, suhteessa ulkoisiin tekijöihin kuten työelämään, taloudelliseen asemaan ja sosiaalisiin suhteisiin tai sisäisiin tekijöihin, kuten henkiseen sopeutumiseen ja identiteetinmuodostukseen. Sosiaalisessa ja työelämään integroitumisessa oli ongelmia etenkin monilapsisten perheiden kosovolaisäideillä, joilla on vähän sosiaalisia kontakteja kantaväestöön, heikko suomen kielen taito ja heikko koulutustausta. Naisten työllistymistoiveisiin tulisi vastata ja parantaa mahdollisuuksia koulutukseen ja palkkatyöhön.

Jos ymmärrämme integroitumisella moninaisen kulttuuri-identiteetin syntymistä, ovat haastatellut kosovari- ja venäläistaustaiset naiset onnistuneet kotoutumisessa suhteellisen hyvin. Osa venäläistaustaisista naisista ja kouluiässä Suomeen tulleista kosovolaisnaisista on joutunut kärsimään syrjintää, mikä on heijastunut kitkana monikulttuurisen identiteetin muodostuksessa. He eivät suunnitelleet tosissaan paluuta lähtömaahansa, vaan olivat hyväksyneet Suomen uutena kotimaanaan, jossa elämä olisi järjestettävä.

Venäläistaustaiset ja Kosovosta tulleet naiset ovat ulkoisesti helposti suomalaiseen joukkoon sulautuvia, eurooppalaisia maahanmuuttajia. Heidän on todennäköisesti helpompaa tulla hyväksytyiksi Suomessa kuin esimerkiksi ihonväriltään erilaisten tai täysin koulutusta vaille jääneiden uussuomalaisten. Kosovolaisiin pakolaisiin suhtauduttiin erityisesti Kosovon sodan aikaan 1999 varsin empaattisesti ja heidät otettiin vastaan myötämielellä (ks. Jaakkola 1999). Venäläiset taas ovat etnisessä hierarkiassa heikoilla (Jaakkola 2005; Kyntäjä 2005; Reuter & Kyntäjä 2006). Näistä asenteista huolimatta kosovolais- ja venäläistaustaisilla naisilla on monia etuja sopeutumisessa Suomeen, jos vertaamme heidän tilannettaan Afrikasta tai Aasiasta tuleviin naisiin. Siten tämän tutkimuksen johtopäätökset kertovat yleisesti uussuomalaisista naisista vain soveltuvien osien.

Naisten sosiaalinen tausta vaikuttaa voimakkaasti kotoutumistapoihin: korkeasti koulutetuilla pysyvemmän työn löytäminen voi yllättäen olla vaikeampaa kuin matalamman koulutustason omaavilla. Koulutettujen on kuitenkin helpompaa omaksua suomen kieltä ja löytää mielekäs sosiaalinen paikkansa yhteiskunnassa. Tämä tutkimus tuo esiin, että on vaikeaa tehdä yleistyksiä maahan muuttaneista naisista yhtenäisenä ryhmänä: luokkaerot, etniset ja kulttuuriset erot, ikä ja muut taustaan liittyvät tekijät kuten avioitumistapa tai maalais/kaupunkilaistausta määrittävät heidän integroitumisensa mahdollisuuksia enemmän kuin maahanmuuttajuus tai sukupuoli sinänsä.

Integroituminen on lohkoutunutta eli henkilön/sosiaalisen ryhmän hyvä integroituminen yhdellä elämänalueella ei välttämättä heijastu kaikilla elämänalueilla. Korkeasti koulutetut ja lähtömaassa korkeasta sosiaalisesta asemasta nauttineet näyttävät solmivan helpommin sosiaalisia suhteita kantaväestöön ja löytävän tyydyttävää tekemistä uudessa maassa vaikkeivät töitä saisikaan. Tosin heidän identiteetinmuodostuksensa voi olla varsin ongelmallista ja repivää, kun aiempi sosiaalinen asema ei uusinnu ja suhteet oman etnisen/kansallisen ryhmän jäseniin ovat usein jännitteiset. Kouluja vähemmän käyneiden ja työläis- tai maanviljelijätaustaisten muuttajien on suhteellisesti helpompaa integroitua työmarkkinoille nykyisen korkeasuhdanteen aikaan vaikka heille kielenoppiminen, lisäkoulutuksen hankkiminen sekä sosiaalisten suhteiden solmiminen kantaväestöön voi olla hankalampaa.

Tiivistelmä FEMAGE-hankkeen haastattelututkimuksen tuloksista löytyy Power Point-esityksenä Väestöliiton nettisivulta osoitteesta <http://www.vaestoliitto.fi/vaesto-perhetutkimus/tutkimushankkeet/femage/>

LÄHTEET

- Denzin, Norman K. (1989). *Interpretative Biography*. Newbury Park: Sage.
- Duizings, Ger (2000). *Religion and the politics of identity in Kosovo*. New York: Columbia University Press.
- Ekberg-Kontula, Petra (2000). Toimettomuus tylsistää. Pääkaupunkiseudulla asuvat afrikkalaiset maahanmuuttajanaiset ja heidän näkemyksensä koulutuksesta ja työllistymisestä. *Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus 2000: 14*. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus.
- Forsander, Annika (2003). Kenelle over aukeavat? Maahanmuuttajat ja työllistymisen ehdot. *Työpoliittinen Aikakauskirja 2/2001*.
- Huttunen, Laura (2002). *Kotona, maanpaossa, matkalla: Kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämäkertoissa*. Helsinki: SKS.
- Jaakkola, Magdalena. (2005). Suomalaisen suhtautuminen maahanmuuttajiin vuosina 1987 – 2003. *Työpoliittinen tutkimus no. 286*. Helsinki: Työministeriö.
- (1999). Maahanmuutto ja etniset asenteet. Suomalaisen suhtautuminen maahanmuuttajiin 1987–1999. *Työpoliittinen tutkimus 213*. Helsinki: Työministeriö.
- Joronen, Tuula (2007 tulossa). Työmarkkinoiden monenlaiset maahanmuuttajanaiset: Haaste suomalaiselle sukupuolijärjestelmälle. Teoksessa *Maahanmuuttajanaiset Suomessa*, toim. Tuomas Martikainen ja Marja Tiilikainen. Helsinki: Väestöliitto.
- Jääskeläinen, Anni. (2003). Intermarriage and Segmented Integration into Finnish Society. Immigrant Women from the Soviet Union. *Yearbook of Population Research in Finland 2003*, 33—54.
- Kostovicova, Denisa & Prestreshi, Albert (2003). Education, gender and religion: Identity transformation among Kosovo Albanians in London. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 29(6): 1079–1096.
- Kyntäjä, Eve (2005). Venäläisten ja virolaisten leimautumiskokemuksia. Teoksessa *Maahanmuuttajien elämää Suomessa*, toim. Seppo Paananen. Helsinki: Tilastokeskus, 137–156.
- Li, Peter S. (2003). Deconstructing Canada's discourse of immigrant integration. *Prairie Centre of Excellence for Research on Immigration and Integration, Working paper no WP04-03*. Luettu 27.1.2006 osoitteessa <http://pcerii.metropolis.net/WorkingPapers/WP04-03.pdf>.
- Liebkind, Karmela (toim.) (1994). *Maahanmuuttajat: Kulttuurien kohtaaminen Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Liebkind, Karmela, Simo Mannila, Inga Jasinskaja-Lahti, Magdalena Jaakkola, Eve Kyntäjä & Anni Reuter (2004). *Venäläinen, virolainen, suomalainen. Kolmen maahanmuuttajaryhmän kotoutuminen Suomeen*. Helsinki: Gaudeamus.

- Lähde, Marja (1999). *Elämäkerrat selviytymisen ja elämänhallinnan kuvaajana: Tutkimus viiden turvapaikanhakijana Suomeen saapuneen Kosovon albaaninaisen elämästä 1990-luvun Suomessa*. Pro gradu-tutkielma, Oulun yliopisto.
- Mahler, Sarah J. & Pessar, Patricia R. (2006). Gender matters: Ethnographers bring gender from the periphery toward the core of migration studies. *International Migration Review* 40(1):27–63.
- Martikainen, Tuomas, Sintonen, Teppo & Pitkänen Pirkko (2006). Ylirajainen liikkuvuus ja etniset vähemmistöt. Teoksessa *Ylirajainen kulttuuri: Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*, toim. Tuomas Martikainen. Helsinki: SKS, 9–41.
- Miettinen, Helena (2006). Peilistä näkyy muuttunut kuva: Ajatuksia ja havaintoja 2000-luvun inkeriläisyydestä. Teoksessa *Ylirajainen kulttuuri: Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*, toim. Tuomas Martikainen. Helsinki: SKS, 144–167.
- Moisio, Elina & Martikainen Tuomas (2006). Kykyjen mosaiikki? Suomalaisten asiantuntijoiden näkemyksiä moninaisuudesta työelämässä vuonna 2020. Delfoi-paneelin tuloksia. Monikko-projekti 2006. *Väestöntutkimuslaitoksen katsauksia E 25/2006*. Helsinki: Väestöliitto.
- Pietiläinen, Rauno (2005). *Työttömyydestä selviytyminen. Psykologinen läbestyminen työttömyyteen*. Acta Universitatis Lapponiensis 84, Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Pohjanpää, Kirsti, Paananen, Seppo & Nieminen, Mauri (2003). *Maahanmuuttajien elinolot. Venäläisten, virolaisten, somalialaisten ja vietnamilaisten elämää Suomessa 2002*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Polkinghorne Donald E. (1995) Narrative configuration in qualitative analysis. Teoksessa *Life History and Narrative*, toim. J. Amos Hatch & Richard Wisniewski. The Falmer Press, London, 5–23.
- Puuronen, Vesa (2004). The Finnish welfare society at the beginning of the 3rd millennium. Teoksessa *New challenges for the welfare society*, toim. Vesa Puuronen, Antti Häkkinen, Anu Pylkkänen, Tom Sandlund & Reetta Toivanen. Joensuu: Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja n:o 142, 7–21.
- Rasevic, Mirjana & Petrovic Mirjana (2001). Is there a basis for implementing a family planning program in Kosovo and Metohija? *Balkan Demographic Papers* 2001, vol. 4. University of Thessaly, Department of Planning and Regional Development, Laboratory of demographic and social analyses.
- Reuter, Anni & Kyntäjä, Eve (2006). Kansainvälinen avioliitto ja stigma. Teoksessa *Ylirajainen kulttuuri: Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*, toim. Tuomas Martikainen. Helsinki: SKS, 104–125.
- Riessman, Catherine Kohler (1993). *Narrative analysis. Qualitative Research Methods* vol. 30. London: Sage.
- Rotkirch, Anna (2004). 'Coming to stand on firm ground': the making of a Soviet working mother. Teoksessa *On living through Soviet Russia*, toim. Daniel Bertaux,

- Paul Thompson & Anna Rotkirch. London: Routledge, 146–175.
- (2000). *The man question. Loves and lives in late 20th century Russia*. Research Reports 1/2000, University of Helsinki, Department of Social Policy.
- Schwandner-Sievers, Stephanie & Fisher, Bernd J. (toim) (2002). *Albanian identities: Myth and history*. Bloomington: Indiana University Press.
- Säävälä, Minna (2007 tulossa). Sukupuoli etnisen itseymmärryksen keskiössä: Naiseus, avioliitto ja perhe Kosovon albaaninaisten puheessa. Teoksessa *Maahanmuuttajanaiset Suomessa*, toim. Tuomas Martikainen ja Marja Tiilikainen. Helsinki: Väestöliitto.
- Tilastokeskus (2006). Ulkomaalaiset ja siirtolaisuus 2005. Suomen virallinen tilasto: väestö. Helsinki: Tilastokeskus.
- Tilastokeskus (2005). Ulkomaalaiset ja siirtolaisuus 2004. Suomen virallinen tilasto: väestö. Helsinki: Tilastokeskus.
- Työministeriö. (2006). Hallituksen maahanmuuttopoliittinen ohjelma. *Työhallinnon julkaisu* no. 371. Helsinki: Työministeriö.
- Työministeriö (2007). Ulkomaalaisten työttömyysaste vuosina 2000-2006. Sivulla http://www.mol.fi/mol/fi/99_pdf/fi/04_maahanmuutto/08_maahanmuuttotilastot/wulkyoll.pdf, luettu 12.3. 2007.
- Warkentin, Raija (2000). Russian immigrant women in Finland. *Siirtolaisuus-Migration* 2/2000.

